

RECEPCIJA ISTRAŽIVAČA I FILOZOFA U 17. i 18. STOLJEĆU KOJI DJELUJU U DRUGIM ZEMLJAMA I KONTINENTIMA

MIJO KORADE

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

UDK 1(091)
Izvorni znanstveni članak
Prilijen: 3. 10. 2003.

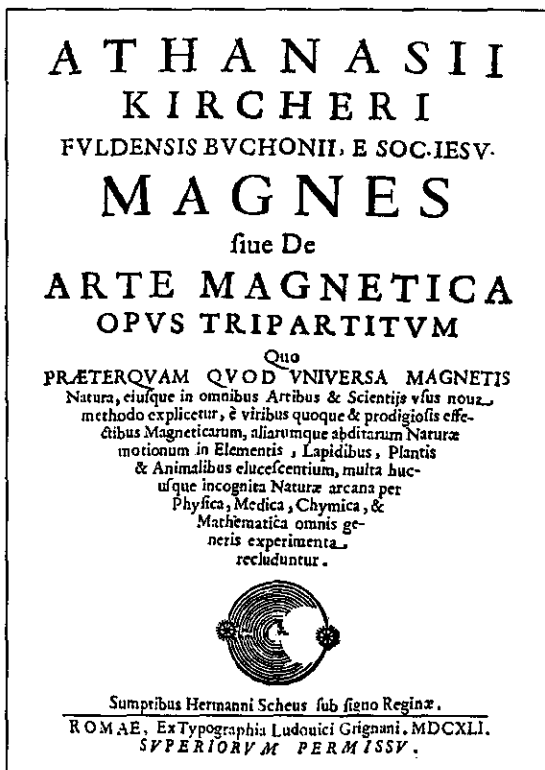
Ovaj bibliografski prikaz odjeka djelovanja jedne skupine hrvatskih učenjaka, istraživača i kartografa kod njihovih suvremenika i u kasnijoj, osobito stranoj literaturi i objavljenim izvorima, ima dvostruki cilj. Želi prije svega upozoriti na gotovo jedinstven slučaj u našoj povijesnoj baštini da su neki naši znanstvenici koji su djelovali u drugim zemljama i kontinentima bili dobro poznati u stranoj literaturi, a slabo ili posve nepoznati u nas sve do najnovijeg doba. Prikaz zato obuhvaća najprije izdanja njihovih djela i potom objavljene izvore i literaturu o njima. Budući da sam ja istraživao i pronašao literaturu o većini tih djelatnika te o njima već objavljivao radove, ovdje na početku pojedinog prikaza najprije ukratko upozoravam na biografske činjenice i zatim opisujem izdanja djela i literaturu, dok na kraju rada u Prilogu prilažem potpuni bibliografski popis po pojedinim autorima.

Ivan Vreman (1583–1620) iz Splita, za vrijeme studija na Rimskom kolegiju sudjeluje u astronomskim promatranjima, dopisuje se s poznatim učenjacima i profesori su mu u Rimu glasoviti matematičari Christoph Clavius, Christoph Grienberger i Oddo Van Maelcote. Nakon što je 1609. poslan u azijske misije, nekoliko godina čeka polazak brodovlja u Portugalu i Španjolskoj i za to vrijeme je profesor matematike u španjolskoj Oropesi. Otplovivši 1615. za Kinu obavlja na putu promatranja pomrčine Mjeseca, proučava magnetske deklinacije, određuje razlike između europskog i azijskog vremena te koordinate mjesta od Goe do Macaoa. Zbog progona kršćana u Kini Vreman ostaje u portugalskoj koloniji Macaou. Tamo predaje matematiku i proučava kinesku astronomiju. Preveo je tamo na latinski i talijanski dva izvješća portugalskih misionara o njihovom radu i prilikama kršćanske misije u Japanu. Kada je konačno 1619. poslan na kontinent, već prije slabo

zdravlje mu se jako pogoršalo i nakon nekoliko mjeseci provedenih u kretetu preminuo je u kineskom gradu Nanchangu.¹

Kronološkim redom najprije je doživio objavljivanje u Europi Vremanov prijevod izvješća japanskih misionara, koji je on ovako potpisao: *Di Macao 13. di Decembre 1616. Per commissione del P. Provinciale D. V. P servo e figliuolo indegno in Christo Gio. Vreman*. Premda je Vreman preveo izvješće na latinski iz portugalskog, objavljeno je pod njegovim imenom samo na talijanskom jeziku pod naslovom: *Lettera Annuæ del Giappone. Scritta da Padri della Compagnia di Gesù al M. R. P. Generale dell'istessa Compagnia gli anni 1615 e 1616*, zajedno s drugim misijskim izvješćima za godine 1615–1619, u izdanju: *Lettere Annue del Giappone, China, Goa et Ethiopia*, i doživjelo dva izdanja 1621. u Milanu i Napulju. U skraćenom obliku donosi ga na njemačkom jeziku izdavač poznate misijske edicije *Bibliotheca Missionum* (Streit, 1929, V, 411–417).

Vremanov nekrolog je nakon njegove smrti sastavio tamošnji misionar Francisco Furtado, uglavnom prema kazivanju časnog

Naslovnica djela Atanazija Kirchera u kojem je objavljeno pismo Ivana Vremana o istraživanju magnetske deklinacije za Tihom oceanu.

¹ Podatke o njegovu životu donose M. Korade, *Podaci o hrvatskim isusovcima u XVI. i XVII. stoljeću*, Vrela i prinosi 15 (1985) 102–105; J. Ruiz-de-Medina, *Ivan Vreman (Split 1583 – Nanchan 1620), Hrvat među isusovačkim misionarima Japana i Kine, u Isusovci i hrvatska kultura*, Zbornik radova, Zagreb, 1992, 200–219; a o Vremanovim matematičkim i astronomskim radovima vidi Ž. Dadić, *Povijest egzaktne znanosti u Hrvata*, 1, Zagreb, 1982, 197–201; Isti, *Hrvati i egzaktne znanosti u osvitu novovjekovlja*, Zagreb, 1994, 193–200.

brata Kineza, koji je sve vrijeme bio uz Vremana na samrti, a objavljen je u izvješću kineskih misija za godine 1619–1621, koji je potpisao 1622. prokurator Kine Nicole Trigault (*Relatione*, 1624, 145–150). Isto je izvješće tih godina doživjelo ukupno pet izdanja. Osim tog prvog na talijanskom 1624. u Rimu objavljeno je na francuskom u Parizu 1625. i 1627, na latinskom u Münchenu 1627, i još dva puta na talijanskom u Rimu i Milanu 1627. (Sommervogel, V, 258, 360–361, VIII, 242–243).

Svoja astronomska i matematička istraživanja za vrijeme plovidbe prema Kini Vreman je opisao u pismu svom bivšem učitelju Christophu Griembergeru 20. studenog 1616, a dio pisma objavio je jedan od najsvestranijih učenjaka toga stoljeća Athanasius Kircher u svom djelu *Magnes sive De arte magnetica opus tripartitum* (Kircher, 1654, 315–316), koje je najprije tiskano u Rimu 1641, zatim u Kölnu 1643. i ponovno u Rimu 1654. Tih godina prvi u nizu velikih isusovačkih bibliografa Philippe Alegambe u djelu *Bibliotheca scriptorum Societatis Iesu* spominje Vremanova dotadašnja izdanja i kratke podatke iz njegova nekrologa (Alegambe, 1643, 512). U istom stoljeću lijepi odlomak o Vremanu kao učenjaku i nesuđenom misionaru donosi plodni povjesničar isusovačkih misija i cijenjeni talijanski barokni pisac Daniello Bartoli u monumentalnom djelu *Dell'istoria della Compagnia di Gesù. La Cina. Terza parte dell'Asia*, Roma 1663 (Bartoli, *Opere*, XVII, 1825, 288), a spominje ga i kineski misionar Philippe Couplet u svom katalogu isusovačkih misionara u Kini (Couplet, 1686, 18). U 18. stoljeću kratki životopis mu donose autor isusovačkih menologa (nekrologa) Giuseppe Patrignani (Patrignani, 1730, 128–129) i glasoviti povjesničar i pjesnik, istraživač antičke Salone, povezan s Ruđerom Boškovićem i Danijelom Farlatijem, Giulio Cesare Cordara u svojoj povijesti isusovačkog reda (Cordara, 1750, 275–276).

U 19. je stoljeću Antonio Favaro u izdanju korespondencije talijanskog astronoma Giovannija Antonija Maginija s Braheom, Keplerom i drugima objavio Vremanovo pismo Maginiju s izvješćem o promatranju pomrčine Mjeseca iz godine 1609. (Favaro, 1866, 323–327). Nekoliko povjesničara azijskih misija i priređivača misijskih izvora navode među kineskim misionarima i učenjacima također i našega Vremana, kao već prije spomenuti Streit u *Misijskoj biblioteci* (Streit, 1929, V, 738, 745, 748), Louis Pfister u bibliografiji starijih kineskih misionara (Pfister, 1932, 149–152), povjesničar i dugogodišnji ravnatelj Centralnog arhiva Družbe Isusove u Rimu Edmonde Lamalle u svom radu o prokuratoru Trigaultu (Lamalle, 1940, 83), poznati istraživač azijskih misija Joseph Wicki u građi o putnicima u azijske zemlje (Wicki, 1967, 366–367) i Joseph Dehergne u važnom djelu o djelatnosti isusovaca u Kini *Répertoire des jésuites de Chine de 1552 a 1800* (Dehergne, 1973, 277–278), u kojemu navodi Vremanovo kinesko ime i druge zanim-

ljivosti o njemu. Izdanja Josepha Schüttea o japanskim misijama spominju Vremanova izvješća (Schütte, 1968, 229, 398), dok isti autor u objavljenim izvorima *Monumenta Historica Japoniae* donosi kataloge kolegija u Macaou i druge dokumente (Schütte, I, 1975, 691, 693, 695, 782, 1314, 1316).

Ivan Rattkay (1647–1683) iz poznate zagorske plemićke obitelji, kao mladić služi kao paž na bečkom dvoru cara Leopolda I, postavši isusovcem, nakon studija odlazi kao misionar u Meksiko i putuje zajedno s kasnije poznatim misionarima kao što su Francesco Eusebio Kino, Joseph Neumann, Karl Boranga, Johann Adam Gerstl i dr. Nakon dvogodišnjeg čekanja u Sevilli i brodoloma u španjolskoj luci Cádiz u Rattkay dolazi u Meksiko 1680. i svega tri godine djeluje među Indijancima Tarahumara u istoimenoj pokrajini na sjevernom Meksiku (današnja meksička država Chihuahua), jer su ga tamo najvjerojatnije otrovali Indijanci. Iz Meksika je poslao tri izvješća u kojima opisuje svoja putovanja, među ostalim i promatranje zvijezde repatice, te kraj i način života Indijanaca. Zadnjem i najopširnijem izvješću priložio je zamljovid pokrajine Tarahumara, s označenim misijskim postajama i španjolskim naseljima.²

Putovanje te skupine misionara u Ameriku opisivali su osim Rattkaya i njegovi suputnici. Tako je Kino vodio dnevnik puta od Genove do Seville, Gerstl i Neumann su iz Amerike slali izvješća pa su se njihovim spisima koristili stariji i noviji povjesničari, ili ih objavljivali. Prvi je prema njima godine 1700. opisao putovanje, brodolom u Cádiz i druge dogodovštine misionara Charles le Gobien (1653–1708) u svojoj povijesti Marijanskih otoka i prikazu mučeništva Rattkayevih suputnika (Gobien, 328). Pisma i izvješća Rattkaya, Gerstla i Neumanna objavio je 1726. Joseph Stöcklein u tada poznatoj misijskoj ediciji *Welt-Bott*, od Rattkaya su tiskana dva izvješća, iz 1680. i 1681. (Stöcklein, 1726, Nr. 28 i 29, str. 77–84), a iz kojih su drugi autori još u 18. stoljeću i kasnije uzimali podatke i pisali o Rattkayu. Prema njima je također isusovac Michael Bonbardi napisao lijep prikaz Ivanova života i uvrstio ga u svoje djelo o mučenicima koji su studirali na sveučilištu u Grazu. On se osim objavljenim izvješćima služio i jednim od prijepisa Neumannova nekrologa, koji se, po običaju, sigurno čitao u isusovačkim kućama. Usput spominjem da je Bonbardi u isto djelo uvrstio i životopis Rattkayeva suputnika Karla Borange te još jednoga hrvatskoga mučenika, sv. Marka Križevčanina (Bonbardi, 1727, 31–43).

² Iscrpan pregled Rattkayeva života, bibliografiju, sva pisma i izvješća u originalu i prijevodu te nekrologe donosi monografija *Ivan Rattkay, Izvješća iz Tarahumare*, (priredio M. Korade), Zagreb, 1998.

新編 (124) 卷之四
 4:*****:3:3

P. JOANNES RATKAI S.J.
 Croata.

*Veneno in America Septentrionali
 sublatu Anno 1680.*

Pater Joannes Rattkai Illustrissimis, iisque
 perverustis in Regno Croatiae natalibus
 oriundus, nominis sui gloriam ad posteritatis
 recordationem eò reddidit ampliorem, quò
 majores pro Deo, & Ecclesia Catholica labo-

新編 (125) 卷之四

tes exantlandos suscepit. Solet nimirum nobilioris sanguinis, prærogativa aliquid à vulgari nascendi conditione longè remotissimum attentare, eosque in ausus assurgere, quos abjectioris fortunæ homines ne à limine quidem intuentur. Natusis erat in gentilitia illustrissimæ familiæ arce, compluribus jam heroicis in lucem editis multùm celebrata, parentes natus non modo avitâ nobilitate, constantique in Augustus Cæsares fide, verùm etiam religiofa in Deum, ac superos pietate per omnes latè ditiones inclitos. Et quemadmodum progenitorum mores cum sanguine in prolium animos facillè derivantur; ita coëptis semel vestigijs per omnem vitam solent insistere. Fortunatus proinde in hac sua nascendi conditione videri debuit Joannes, cui vel sub ipsum vitæ exordium licuit egregium pariter virtutis studium auspiciari. Necdum quid integritas morum esset, tenella proloqui lingua noverat, cùm jam universos illustrissimæ domûs oculos præclara illius modestiâ in se rapiebat; necdum eandem in pias ad Deum, ac Cœlestes voces animare potuit, & jam erectæ in cœlum palmulæ animi sensa promebant: ut non vano conjicte liceret præfago, futurum aliquando, ut pusilla hæc pietas, grandi indies accessione aucta, singulare quondam ampliandæ divinæ gloriæ emolumentum afferret. Exacta hunc in modum pueritiâ, artibus quoque

Početak životopisa Ivana Rattkaya u djelu: Michael Bonbardi, *Udeni Graecenses Academici ...* (Graz 1727.).

Pavlin Josip Bedeković u svom djelu o rodnom mjestu sv. Jeronima *Natale solum...* iz 1752, ukratko, prema Bonbardiju, spominje Rattkayev misionarski rad i mučeničku smrt (Bedeković, 213). Poznati autor isusovačkih menologa ili kratkih edifikativnih životopisa Giuseppe Patrignani donosi 1730. i prikaz Rattkayeva života (Patrignani, 215–218). On je uglavnom prepričao rukopisni nekrolog, no dosta površno, skrativši ga i ispustivši mnoge pojedinosti. Još je kraći i općenitiji životopis što ga donosi autor velike serije menologa na francuskome – Éstebam de Guilhermy. Međutim on u navedenoj literaturi spominje Bonbardija, Patrignanija i starije bibliografe (Guilhermy, 1898, 506–508). U trećem svesku velike povijesti Isusovačkoga reda u njemačkim krajevima Bernhard Duhr opisuje odlazak, putovanje i brodolom austrijskih i njemačkih misionara. Opširnije podatke donosi o Kinu, Gerstlu i Borangi, dok Rattkaya i druge samo spominje (Duhr, III, 354–360).

Svi isusovački stariji bibliografi iz 19. st. de Backer, Stoeger i Sommervogel navode površne podatke o Rattkayu i njegova objavljena pisma. Som-

mervogelovi su biografski podaci o Ivanu malo određeniji, no ipak ne sasvim precizni. Suvremeni pak najpoznatiji bibliograf Družbe Isusove László Polgár u jednom ranijem djelu navodi starije objavljene izvore i literaturu europskih autora (Polgár, 1957, 161), a u posljednjem svesku najnovije isusovačke bibliografije samo nekoliko radova (Polgár, 1990, III/3, 44). U izdanju isusovačkih kataloga Austrijske provincije do 1773, također mađarskog isusovca Lászla Lukácsa, nalaze se podaci o službama i studiju za godine prije odlaska u misije (Lukács, *Catalogi*, III, IV, 1990), a u biografskom dijelu izdanja važniji podaci ili *summariae vitae* (Lukács, *Catalogus*, III, 1988, 1338).

Osobito je zanimljiva američka literatura, koja sadrži dosta vrijednih podataka o našem misionaru. Nekadašnji direktor Bancroft Library, profesor povijesti na Kalifornijskom sveučilištu u Los Angelesu i plodni pisac Herbert Eugene Bolton, u Kinovoj biografiji *Rim of Christendom. A Biography of Eusebio Francisco Kino Pacific Coast Pioneer* opisuje putovanje čitave skupine misionara u Ameriku. Uglavnom se služi Kinovim dnevnikom i pismima, ali je prepričao i čitavo prvo i dio drugog Rattkayevog izvješća (Bolton, 1936, 51–72), koje drži za važnim starijim izvorom za istraživanje putovanja u Amerike. Meksički isusovac i povjesničar Gerard Decorme, u povijesti isusovačkih misija u Meksiku kolonijalnog razdoblja *La Obra de los Jesuitas Mexicanos durante la epoca colonial 1572–1767*, ima solidan i zaokružen prikaz početka i razvoja misija u Gornjoj Tarahumari (Decorme, 1941, II, 283–313). Autor na više mjesta u djelu spominje Rattkaya i donosi kratak prikaz njegova zvanja i misionarskog rada (Decorme, 1941, II, 307–308), a u prvom svesku donosi ga u popisu meksičkih mučenika, tj. isusovačkih misionara koji su poginuli propovijedajući Evanđelje (Decorme, I, 410). Boltonov učenik i američki isusovac Peter Masten Dunne napisao je djelo o isusovačkim misijama u Tarahumari u 17. i 18. stoljeću: *Early Jesuit Missions in Tarahumara*. U njemu on ne obrađuje posebno Rattkaya, ali u poglavljima posvećenima dolasku i misionarskom djelovanju Josepha Neumanna iznosi mnoštvo podataka i o našem misionaru (Dunne, 1948, 137–166). Djelo je objavljeno 1958. i u španjolskom prijevodu. Isti autor u drugom svom radu o »Crnim haljama« tj. kalifornijskim misionarima *Black Robes in Lower California*, u kojemu ima opširni prikaz života i rada našega Konščaka, također više puta spominje Rattkaya kada govori o Kinovu dolasku u Ameriku (Dunne, 1952, 303–307). Theodor E. Treutlan u članku o putovanju isusovaca preko Atlantika kroz 17. i 18. stoljeće spominje i Rattkaya i njegovo prvo izvješće (Treutlan, 1937, 111). Također samo usput spominje Rattkaya argentinski povjesničar Vincente D. Sierra u svojem djelu o njemačkim misionarima u objema Amerikama kada govori o Kinu i Neumannu (Sierra, 1944, 361, 366).

U izdanjima Kinove korespondencije, koju je objavio Ernest J. Burrus, više se puta spominje Rattkay uz razne događaje i detalje za vrijeme putovanja do Cádiza (Burrus, 1961, 28–29; 1965, 3, 70–71, 260, 283). Burrus također u djelu o kartografiji meksičkih misionara *La Obra Cartográfica de la Provincia Mexicana de la Compañía de Jesús* donosi važnije podatke o misionaru i upozorava na njegovo zadnje (treće) izvješće i zemljovid Tarahumare koji su bili ostali u rukopisu. (Burrus, 1967, 27). Treba spomenuti da je Burrus prvi put objavio Rattkayev zemljovid Tarahumare već 1962. u izdanju izvješća i pisama Francesca M. Piccolija, misionara koji je nakon Rattkayeve smrti djelovao u njegovoj misiji Carichic i kasnije u Kaliforniji (Piccolo, 1962, na kraju djela). Kratko o Rattkayevom misionarskom radu govori i John Francis Bannon u povijesti misija u Sonori u 17. stoljeću (Bannon, 1955, 124).

Najpotpuniji i vrlo opširan, a može se reći i jedini cjelovit Rattkayev životopis na engleskom jeziku objavio je američki Hrvat i profesor na Sveučilištu u Clevelandu, George J. Prpić u »Radovima Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu« (Prpić, 1971, 179–221). On najprije govori o Rattkayevoj obitelji i o dolasku isusovaca u Zagreb, zatim o Ivanovoj mladosti i školovanju, o putovanju u misije i njegovu djelovanju u Meksiku. Na kraju dokazuje da je Rattkay bio Hrvat, ispravljajući tako pogreške nekih američkih autora (Bolton, Dunne), koji ga nazivaju Mađarom. Kada govori o Ivanovoj mladosti i školovanju, Prpić se služi hrvatskim izvorima i literaturom, a koristi se i podacima iz isusovačkog arhiva u Rimu. No, opisujući misionarevo putovanje i djelovanje u Tarahumari, uz njegova prva dva izvješća, najviše slijedi Boltona i Dunnea. Premda autor zna za nekrolog i Rattkayevo treće izvješće, jer ih spominje u bilješkama, ne koristi se njima, pa je zato u nekim podacima nesiguran i ne navodi neke važne činjenice iz misionareva života. U raspravi je objavio i oba Rattkayeva portreta, tj. crtež iz Bonbardijeva djela i ulje na platnu iz Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu, te faksimile dviju stranica izvješća iz *Welt-Botta*. Grafiku iz Bonbardija reproducirao je koncem 19. st. i A. Hamy u svom albumu isusovačkih portreta (Hamy, 1893).

U dvanaestom svesku velikog biobibliografskog djela o meksičkim isusovcima Francisco Zambrano daje opširan pregled izvora i literature o Rattkayu. Premda ima dosta pogrešaka, pregled je dragocjen ne samo stoga što upućuje na američku literaturu, izvore i glavna djela objavljena u Europi o misionaru, nego donosi i nekoliko vrijednih podataka iz meksičkih i španjolskih arhiva koji su prije bili nepoznati (Zambrano, 1975, 405–411). Meksički povjesničar i književnik Luis González Rodríguez donio je u svojoj poznatoj monografiji o Tarahumari *Tarahumara. La Sierra y el hombre* opširan izvadak iz Rattkayeva trećeg izvješća u španjolskom prijevodu (González Ro-

dríguez, 1982, 182–189). Isti autor spominje Rattkaya i u predgovoru izdanja Neumannova djela o indijanskim pobunama (Neumann, *Révoltes*, 1969, XXI).

Ivan Kukuljević prvi je u nas nakon Bedekovića pisao o Rattkayu. U radu *Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita...* objavljenom u njegovom *Arhivu* br. 9 (Kukuljević, 1868, 325–336) prikazao je ukratko njegov život i navodi dva izvješća, ali ima dosta netočnosti u biografskim podacima. Emilij Laszowski u prikazu obitelji Rattkay također spominje Ivana, ali prenosi krive podatke od Kukuljevića (Laszowski, 1895, 205–206). Hrvatski prijevod Rattkayeva prva dva izvješća iz *Welt-Botta* objavio je kanonik Franjo Iveković početkom 20. st. u *Katoličkom listu* i kratkim biografskim podacima u uvodu detaljnije upoznao o djelatnosti zaboravljenog misionara (Iveković, 1906, 442–444, 453–457). Nakon njega pojavljuju se na hrvatskom jeziku uglavnom kratki prikazi njegova života. Tako Josip Predragović u članku u *Glasniku Srca Isusova i Marijina* donosi neke točne biografske podatke i prilaže Ivanov portret (Predragović, 1913, 184–186, 213–215). Zatim je Hrvat iz Sjedinjenih Američkih Država i župnik u Kansas Cityu, Davorin Martin Krmpotić (1867–1931) iznio 1925. u djelu *Znameniti i zaslužni Hrvati* kratak, ali solidan i na izvorima utemeljen prikaz Rattkayeva života (Krmpotić, 1925, 227). Velimir Deželić St. gotovo je doslovno prenio Krmpotićev enciklopedijski članak u svojoj knjižici *Isusovci u Hrvatskoj* (Deželić, 1927, 23). Nakon toga s nekoliko riječi misionara spominju isusovački povjesničar Miroslav Vanino u *Misijskom kalendaru* (Vanino, 1931, 48) i prvom broju *Vrela i prinosa* (Vanino, 1932, 105), književnik Petar Grgec u djelu *Sveta Hrvatska* (Grgec, 1938, 169) i Dragutin Nežić u zborniku *Croatia Sacra* (Nežić, 1943, 69). Također su vrlo kratki podaci o Ivanu uvršteni u glavne domaće poslijeratne enciklopedije.

Poslije Drugog svjetskog rata prvi je opširni prikaz Rattkayeva života objavio isusovac Josip Antolović 1977. u svojoj velikoj hagiografskoj seriji *S duhovnim velikanima*. On se uglavnom služi Prpićevim radom, ali se koristi i podacima iz kataloga (Antolović, 273–280). Priložio je na kraju prikaza Ivekovićev prijevod misionarevih izvješća (Isto, 281–302). Rattkay je predstavljen i u dvjema velikim izložbama koje su postavljene zadnjih godina u Zagrebu, »Isusovačka baština u Hrvata« (MGC, 1992–1993) i »Znanost u Hrvata« (MGC, 1996). U katalogu i monografiji prve izložbe, osim mojih kataloških jedinica, spominjan je također u prilogu Ivice Martinovića u ljetopisu filozofskih i prirodnoznanstvenih istraživanja hrvatskih isusovaca (Martinović, 1992, 088) te Vitomira Belaja i Damira Zorića o etnološkoj djelatnosti (Belaj-Zorić, 1992, 170–171). U prvom svesku kataloga *Znanost u Hrvata* kratko sam ga predstavio u poglavlju »Kartografija i putopisi« 17. stoljeća (*Znanost*, 184, 187–188). Zastupljen je i u izložbi o Rattkajima u Ve-

likom Taboru 1993. i katalogu *Ratkaji Velikotaborski u hrvatskoj povijesti i kulturi* (Ratkaji, 1993, 14, 31, 70). Jednako o njemu donosi poznate podatke prva objavljena monografija o obitelji Rattkay Ante Gulina *Povijest obitelji Rattkay* (Gulin, 1995, 39-41).

Nekoliko autora iz susjednih zemalja u novije doba također su pisali o našem misionaru. Na mađarskom je Gyula Tömördy opisao njegov zadnji i najopširniji opis Tarahumare, koji pogrešno smješta u godinu 1682. (Tömördy, 1970, 40-47), a talijanski misionari i publicisti Mario Marini i Salvatore Schembri u djelu o talijanskim misionarima u Meksiku *Missionari italiani in Messico* (Marini-Schembri, 1991, 114-117) opisuju Rattkayevo putovanje i misionarski rad. Slovenski povjesničar Zmago Šmitek uvrstio je kratki Ivanov životopis u vrijedno djelo o Slovincima koji su živjeli i djelovali na drugim kontinentima *Klic daljnih svetov. Slovenci in neevropske kulture* (Šmitek, 1986, 120-123, 243). Na činjenicu da je autor u djelo uključio i nekoliko hrvatskih misionara kritički se osvrnuo Damir Zorić u književnom prilogu dnevnika *Delo* (1987). Na osvrt je Šmitek odgovorio ponovno u istom prilogu, s obrazloženjem da Rattkaya uvrštava u slovenske misionare jer je rođen u Ptuj, premda navodi da je član hrvatske obitelji sa sjedištem u Velikom Taboru. Zato i kasnije donosi njegovu kratku i solidnu biografiju u sličnim radovima objavljenim u slovenskom (Šmitek, *Slovenski*, 1992, 225) i talijanskom zborniku (Šmitek, *I missionari*, 1995, 133).

Ferdinand Konščak (1703-1759) iz Varaždina, odlazi pri završetku studija za misionara u Meksiko i od 1731. djeluje u Donjoj Kaliforniji. Najviše je u najsjevernijoj misiji na poluotoku San Ignacio, kojom upravlja od 1750. pa do smrti kao glavni misionar. Ujedno je 1748. i 1758. vizitator svih kalifornijskih misija. U San Ignaciju Konščak izgrađuje vodovod i nasipe za trajni razvoj raznih kultura (žitarice, vinograd), istražuje nova područja, osniva nove misije, među kojima je najpoznatija Santa Gertrudis (1752); sudjeluje pri otvaranju prvih rudnika srebra na poluotoku. Poduzeo je tri istraživačke ekspedicije: prvu 1746. zaljevom do ušća rijeke Colorado na kojoj je mjerenjem i zemljovidima konačno dokazao da Donja Kalifornija nije otok nego poluotok. Drugu ekspediciju 1751. vodi središnjim dijelom poluotoka do Tihog oceana i zapadnom obalom prema sjeveru; a u trećoj ekspediciji 1753. prolazi kopnenim dijelom poluotoka na sjever. Još za života su mu objavljeni dnevnički puta prve i druge ekspedicije te životopis kalifornijskog misionara Antona Tempisa. Njegovi zemljovidi Kalifornijskog zaljeva i poluotoka ubrzo su i često bili precrtavani i mnogo puta objavljivani; u misiji San Ignacio započeo je graditi kamenu crkvu koja je danas najvredniji spomenik poluotoka iz misijskog razdoblja. Zadnjih godina života napisao je kratki opis Kalifornije, opisavši kraj, prirodna bogatstva i osobito indijanska

plemena, njihov način života i običaje. Taj opis objavljen je tek u novije vrijeme. Spada u red najvećih kalifornijskih istraživača i misionara; na vrhu zaljeva jedno malo otočje nosi njegovo ime: Consag Rocas.³

1. Izdanja Konščakovih dnevnika i drugih spisa

Kao što su velika Konščakova djela kao misionara i osobito kao istraživača i kartografa, tako su impozantna i izdanja njegovih spisa i američka literatura o njemu. Dnevnik prve ekspedicije iz 1746. koji nosi naslov *Derrotero del viaje, que en descubrimiento de la costa oriental de Californias, hasta el Rio Colorado, en donde se acaba su estrecho, hizo el Padre Fernando Consag, de la Compañia de Jesús, misionero de Californias, por orden del Padre Cristobal de Escobar y Llamas, Provincial de Nueva-Espana, de la Compañia de Jesús. Año 1746.* objavljen je već nakon dvije godine u djelu kraljevskog kozmografa i glavnog kraljevskog trgovinskog računovođe, José Antonija de Villa-Señor y Sanchez, o Novoj Španjolskoj, pod naslovom: *Theatro Americano, Descripcion general da los Reynos, y Provincias de la Nueva-Espana, y sus jurisdicciones*, (Villa-Señor y Sanchez, II, 1748, 276–294). Bibliofilski pretisak u 500 primjeraka objavljen je u Mexicu 1952. Ta je Sanchezova knjiga ubrzo po objavljivanju prevedena na engleski i objavljena u Londonu. Naslov engleskog izdanja je *The Statistical Account of Mexico*, London, 1748. Autor u poglavlju pod naslovom: »De la Juristiccion de la Provincia de la California, y sus Presidios« (str. 272–294) najprije opisuje položaj Kalifornije i isusovačke misije, a zatim donosi Dnevnik. Ponegdje ga samo preporučava, ali veći dio Dnevnika ipak prenosi gotovo doslovno.

Prvo djelo u kojemu je u potpunosti objavljen Konščakov dnevnik s istraživačkog pohoda 1746. objavljen je u Madridu 1757. u djelu *Noticia de la California y de su conquista temporal y espiritual hasta el tiempo presente*. Tomo Tercero, Madrid 1757. Apendice III (Venegas-Burriel, 1757, III, 140–195). Djelo je najprije prema izvješćima misionara sastavio meksički isusovac Miguel Venegas još 1739. godine, dakle u vrijeme kada Konščakovo putovanje još nije ni bilo otpočelo, ali ga je kasnije nadopunio i dovršio španjolski isusovac i plodni pisac Andres Marcos Burriel. Bila je to prva cje-

³ Od obilne literature o Konščaku izdvajam samo monografije: M. D. Krmpotić, *Life and Works of the Reverend Ferdinand Kongsak S.J. 1703–1759 an early Missionary in California*, Boston, 1923; M. Korade, *Ferdinand Konščak (1703–1759), misionar i istraživač Donje Kalifornije*, Katalog izložbe, (Pinta, Zagreb, 1993); T. Gabrić, *Ferdinand Konščak, DI (1703–1759) misionar i istraživač*, Zagreb, 1994; D. Zorić, *Misionar i kulture drugih. Etnološka istraživanja Ferdinanda Konščaka (1703–1759) u Donjoj Kaliforniji*, Sarajevo, 2000; 2. izd. *Ferdinand Konščak misionar i istraživač*, Zagreb, 2002; C. Lazcano-D. Pericic, *Fernando Consag textos y testimonios*, Ensenada, Baja California, 2001.

lovita povijest kalifornijskih misija i najstariji opis zemlje i naroda Kalifornije. Djelo je ponovno objavljeno u Mexicu 1943–1944. (Venegas-Burriel, 1944, III, 91–120).

Naslovnica novog izdanja djela »Noticia de la California« u kojemu je objavljen Konščakov dnevnik prvog putovanja (Mexico 1943).

Venegas-Burrielovo djelo ubrzo je prevedeno na nekoliko europskih jezika. Najprije je 1759. godine objavljeno englesko izdanje, potom 1761–1762. godine holandsko, zatim 1766–1767. francusko izdanje i napokon 1769–1770.

godine objavljivano je njemačko izdanje. Englesko izdanje nosi naslov: *A Natural and Civil History of California: Containing an accurate Description of that Country, its Soil, Mountains, Harbours, Lakes, Rivers, and Seas; its Animals, Vegetables, Minerals, and famous Fishery for Pearls. The Customs of the Inhabitants, their Religion, Governement, and Manner of Living, before their Conversion to the Christian Religion by the missionary Jesuits. Together with Accounts of the several Voyages and Attempts made for settling California, and taking actual Surveys of that Country and the adjacent Seas. Translated from the original Spanish of Miguel Venegas, a Mexican Jesuit, published at Madrid 1758. In Two Volumes, London, 1759.* Ako godina madridskog izdanja nije pogreška, možda bi to moglo značiti da je u Madridu slijedeće godine 1758. bilo ponovljeno izdanje. Taj je prijevod godine 1966. doživio u Ann Arboru u Sjedinjenim Američkim Državama reprint izdanje.

A NATURAL and CIVIL
H I S T O R Y
O F
CALIFORNIA:
CONTAINING
An accurate Description of that COUNTRY,
Its Soil, Mountains, Harbours, Lakes, Rivers,
and Seas; its Animals, Vegetables, Minerals,
and famous Fishery for Pearls.
T H E
CUSTOMS of the INHABITANTS,
Their Religion, Government, and Manner of Living,
before their Conversion to the Christian Religion by
the missionary Jesuits.
T O G E T H E R W I T H
Accounts of the several Voyages and Attempts made for
settling California, and taking actual Surveys of that
Country, its Gulf, and Coast of the South-Sea.
ILLUSTRATED WITH
Copper Plates, and an accurate Map of the Country and
the adjacent Seas.
Translated from the original Spanish of MIGUEL VENE-
GAS, a Mexican Jesuit, published at Madrid 1758.

I N T W O V O L U M E S .

V O L I .

L O N D O N :
Printed for JAMES RIVINGTON and JAMES FLETCHER,
at the Oxford Theatre, in Pater-Noster-Row. 1759.

Naslovnica engleskog izdanja djela »Noticia de la California« s Konščakovim dnevnikom (London 1759).

Nizozemsko izdanje (Haarlem, 1761–1762) prevedeno je s engleskog i nosi naslov *Natuurlyke En Burgerlyke Historie Van California...* koji potpuno odgovara engleskom naslovu. Francusko izdanje (Paris, 1766–1767) glasi *Histoire Naturelle Et Civile De La Californie...* također prema naslovu iz engleskog izdanja s kojega je i prevedeno. Jednako je i njemačko izdanje prevedeno s engleskog i nosi naslov *Natürliche und bürgerliche Geschichte von Californien, nebst einer neuen Charte dieses Landes und der benachbarten Meere* (Lemgo, 1769–1770). Zanimljivo je spomenuti da su u engleskom izdanju u naslov knjige uneseni svi bitni etnološki elementi sadržaja djela, običaji stanovništva, vjerovanja, uređenje i način života prije obraćenja na kršćanstvo. Takav opširni naslov preuzeli su iz engleskog izdanja nizozemski i francuski prijevod.

Konščakov prvi dnevnik uvrstio je kao jedno poglavlje svoga djela 1774. Don Pedro Alonso O'Crouley. Naslov mu je *Idea Compendiosa del Reino de Nueva España*, a sadrži uglavnom sve aspekte povijesti, zemljopisa i kulture Nove Španjolske. Poglavlje s Konščakovim dnevnikom nosi naslov *Viaje a las costas de California, por el Padre Fernando Consag*. Djelo je pod istim nazivom objavljeno 1975. u Ciudad de Mexico (O'Crouley, 1975, 55–68). Jedan dio dnevnika donosi cjelovito, a negdje ga skraćuje, dok na kraju autor dodaje nekoliko odlomaka o susjednim pokrajinama i narodima.

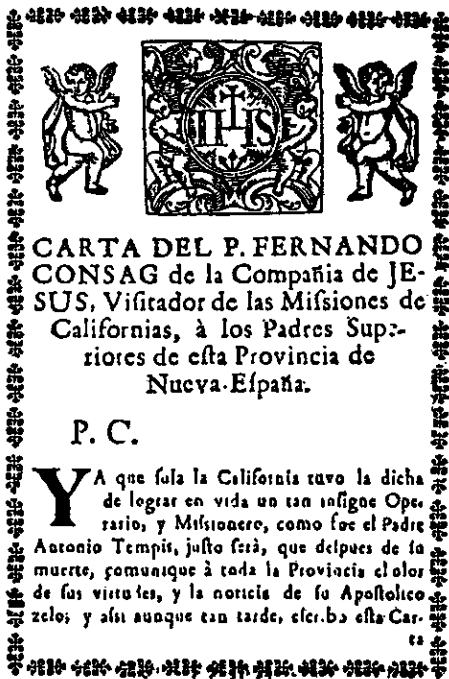
Dnevnik drugog Konščakova putovanja, kada je 1751. godine dospio do 30. stupnja sjeverne zemljopisne širine na zapadnoj obali poluotoka, objavljen je u Barceloni 1754. Isprva se nije znalo tko je autor trosvečanog djela pod naslovom *Apostolicos afanes de la Compañia de Jesús*. Tu je u trećem svesku u poglavljima IX–XI. objavljen novi Konščakov dnevnik. Na naslovnoj stranici bilo je navedeno samo to da je knjiga »excritos por un Padre de la misma Sagrada Religion de su Provincia de Mexico«. Kada je djelo ponovno objavljeno u Meksiku u 19. stoljeću pod naslovom koji pobliže govori o samom njegovom sadržaju: *Historia del Nayarit, Sonora, Sinaloa y Ambas Californias* (Mexico, 1887), u predgovoru se navodi kao autor José Ortega. Međutim, ni to nije sasvim točno jer je tek u novije vrijeme ustanovljeno da je Ortega napisao prvi dio o isusovačkim misijama u Nayaritu, a u drugom je Juan Antonio Balthasar, tih godina meksički provincijal, sazeo i priredio djelo Francisca Eusebija Kina *Favores Celestales*, a u trećem svesku je također Balthasar sakupio izvješća iz Sonore i Pimerije Alte od tamošnjih misionara Jakoba Sedelmayra i Ignaza Kellera, dodavši Konščakov dnevnik i još neka druga izvješća iz Kalifornije. Konščakov dnevnik ima puni naslov: *Diario del viaje, que hizo el Padre Fernando Consag de la Compañia de Jesús en la California desde 27 grados, y 2 tercios azia el Norte entre la Sierra Madre y el Oceano* (Ortega-Balthasar, 1754, III, 391–429). Tako je za objavljivanje

Konščakova dnevnik zaslužan njegov poglavar Balthasar, po čijem naređenju je naš misionar i poduzeo drugo putovanje.

Konščakov drugi dnevnik ponovno je objavljen u suvremenom pretisku djela *Apostolicos afanes* tiskanom u Mexicu (1944) pod naslovom: P. José Ortega S.J., *Meravillosa reduccion y conquista de la provincia de S. Joseph del Gran Nayar* (Ortega, 1944, III, 387-422). Konščakove dnevnik prve i druge ekspedicije preveo je na hrvatski iz Krmpotičevog engleskog prijevoda Vladimir Muljević i objavio u zasebnim radovima (Muljević, 1996, 1-77; 1998, 409-442).

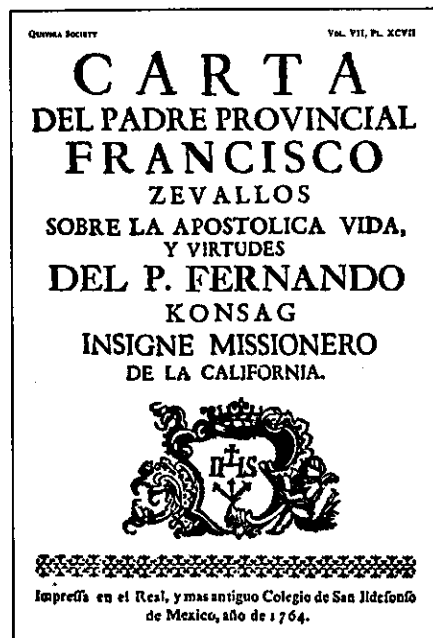
Za Konščakova života objavljeno je također i njegovo pismo ili nekrolog kalifornijskog misionara Antona Tempisa (1703-1746), rodom Čeha koji je od 1736. djelovao u misiji Santiago na jugu poluotoka, a umro je zaražen u vrijeme neke epidemije. Konščak je Tempisov životopis napisao u listopadu 1748. u vrijeme kada je obavljao službu vizitatora kalifornijskih misija pod naslovom *Carta del P. Fernando Consag de la Compania de Jesus, Visitador de las Misiones de California, a los Padres Superiores de esta provincia Nueva Espana* (bez godine i mjesta izdanja), tiskano najvjerojatnije 1749. u Mexicu. Kada je Konščak dolazio u Ameriku, iz meksičke luke Vera Cruz poslao je 24. travnja 1731. pismo austrijskom isusovcu i ispovjedniku napuljskog potkralja Georgu Neumayeru u kojemu opisuje taj dio puta i događaje u luci, a objavljeno je 1761. u ediciji *Welt-Bott* (Stocklein, 1761, T. V. Nr. 743, p. 1-4).

Nakon Konščakove smrti njegov provincijal u Meksiku objavio je 1764. opširan i zanimljiv njegov nekrolog ili životopis pod naslovom *Carta del Padre provincial Francisco Zevallos sobre la Apostolica vida, y virtudes del P. Fernando Konsag insigne Misionero de la California* (Zevallos, 1764, 55 str.). Zevallos na temelju misionarskih izvješća i nekrologa Konščakova pomoć-

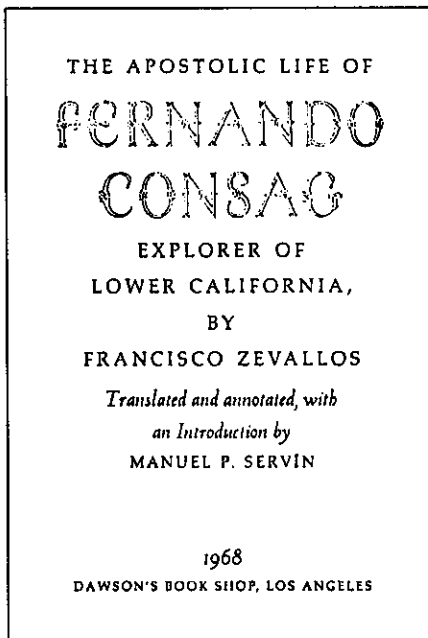

Početak Konščakovog nekrologa misionara Antona Tempisa, objavljenog u Meksiku 1748.

nika u San Ignaciju Franza Benna Ducruea donosi mnoštvo zanimljivih i točnih podataka iz Konščakova života i djelovanja te opširno opisuje njegove vrline. Djelo je na engleski jezik najprije preveo Krmpotić s ostalim njegovim spisima, a zatim američki povjesničar Manuel P. Servín u knjizi pod naslovom *The Apostolic Life of Fernando Consag Explorer of Lower California*, by Francisco Zevallos s opširnim predgovorom o Konščakovom životu i američkoj literaturi o njemu (Servín, 1968, 9–35).⁴

Naslovnica životopisa Ferdinanda Konščaka iz pera Francisca Zevallosa (Mexico 1764).

Naslovnica engleskog prijevoda Konščakovog životopisa (Los Angeles 1968).

Osim objavljenih djela Konščak je u rukopisu ostavio sažeti opis naroda i kraja Donje Kalifornije, od kojega se sačuvalo nekoliko prijepisa i objavljivano je tek u novije doba. Jedan se prijepis nalazi u British Museumu pod naslovom *Descripcion compendiosa de lo descubierto y conocido de la California por P.e Fernando Consag de la Compañia de Jesús*. Spis ima nastavak ili

⁴ Najbolje bibliografske podatke o svim Konščakovim objavljenim spisima i izdanjima njegovih djela, s faksimilima naslovnih stranica i opisima djela, ima H. R. Wagner, *The Spanish Southwest 1542–1794*, I–II, Albuquerque, 1937. Osim toga vidi za Konščakovu bibliografiju sljedeća djela: Streit (1963) III, 88, 154, 191–193, 232–242; Stoeger (1855) 193; Sommervogel (1893) IV, 1191–1192; Polgar (1957) 122–123; Polgar (1990) III, 2, 320–321.

dodatak pod naslovom *Addiciones a las noticias contenidas en la Descripción compendiosa de lo descubierto y conocido de la California*. Na kraju rukopisa stoji zapisano: »Prepisano u Meksiku u ožujku 1791.« Jedan rukopis, najkompletniji, pod naslovom *Descripción de la California*, bez dodatka, uključio je spomenuti Pedro A. O’Crouley u svoje djelo *Ydea compendiosa del Reyno de Nueva España* (O’Crouley, 1975, 69–88), a samo dodatak s crtežima ima Huntington Library u San Marinu (SAD). Kopije spisa imaju još Bancroft Library u Berkeleyu i Deposito Hidrografico u Madridu. Premda su povjesničari različito atribuirali ta dva spisa, danas je utvrđeno da je *Descripción* napisao Konščak između 1754. i 1757, a *Addiciones* njegov suvremenik, misionar u misiji San Javier Miguel del Barco. Prvi je oba spisa u engleskom prijevodu objavio Homer Aschman u djelu *The Natural and Human History of Baja California*, Los Angeles, 1966 (Aschman, 1966, 25–101). Prvo španjolsko izdanje objavljuje 1985. Catalina Velázquez Morales iz Sveučilišta Donje Kalifornije (Consag, *Descripción*, 1985), a zatim Carlos Lazcano 2001 (Lazcano-Pericic, 2001, 304–342). Pisac ovih redaka upozorio je prvi put u nas na spis u izložbi i katalogu o Konščaku (Korade, 1993, 5–6), a u hrvatskom ga je prijevodu objavio D. Zorić (Zorić, 2000, 153–190).

2. Izdanja i prerade Konščakovih zemljovida

Konščakovi zemljovidi Kalifornijskog zaljeva i poluotoka u mnoštvu izdanja i prerada imali su još veću popularnost od njegovih spisa. Izvorni naslov zemljovida zaljeva koji je Konščak izradio na temelju istraživanja u prvoj ekspediciji jest sljedeći: *Seno de la Californias y costa oriental nuevamente descubierta y registrada el cabo de las Virgenes hasta su termino que es el rio Colorado. Por el P. Fernando Consag de la Compañia de Jesús, misionero de la California, ano de MDCCXLVI*. Naslov je jednak za dvije različite karte. Prva obuhvaća područje koje je opisano u naslovu, tj. zaljev i istočnu obalu od Cabo de la Virgenes do Rio Colorada, to jest od 27. do 33°, 20’ geografske širine. Drugi zemljovid obuhvaća čitav Kalifornijski poluotok (dotad istražen) i zapadnu obalu od 21. do 34. stupnja. Oba zemljovida imaju skalu španjolske i francuske milje i nemaju označenu geografsku dužinu. Ernest J. Burrus, koji je u svom djelu *La Obra Cartografica* potanko opisao i klasificirao Konščakove zemljovide, razne preradbe i izdanja (Burrus, 1967, I, 63–88), prvu vrstu označava slovom A, a drugu slovom B.

Burrus zatim naglašava da je pronašao samo jedan Konščakov original zemljovida (A) u malom formatu (14×21 cm) koji je misionar poslao uz izvješće provincijalu. To je zapravo gruba skica, puno lošija od onih koje su kasnije postale poznate. Pravi predložak za kasnije zemljovide pod Konščaka-

kovim imenom izradio je 1478. njegov suvremenik, kalifornijski misionar Pedro Maria Nascimben (1703–1754) iz Venecije za Venegas-Burrielovu *Noticia de la California*. On je nacrtao prema Konščakovu crtežu zemljovid A, koji se s njegovim potpisom čuva u Huntington Library u San Marinu (Kalifornija). Prema Burrusu Nascimben je također izradio kartu B (zaljeva i poluotoka), proširivši prema drugim ranijim zemljovidima (osobito Kinovim) Konščakov predložak.

Više je kopija potom izradio Burriel prema Nascimbenu za isto djelo, s time da je zemljovidu zaljeva stavio godinu 1747. i ostavio isti naslov, dok je zemljovidu poluotoka (B) dao naslov: *Mapa de la California su Golfo y Provincias, fronteras en el Continente de Nueva España. A. 1754*. Obje je objavio u djelu *Noticia de la California*, a Burrus je prvu nazvao C i drugu D. Isti je autor pronašao još tri neobjavljene Burrielove kopije, a na jednoj od njih potpisao se kao crtač Franco Xr. S. Palomares. Razne kopije tih zemljovida nalaze se u mnogim arhivima i knjižnicama u Americi i Europi, kao što su Archivo general de Indias Sevilla, National Biblioteque Paris, British Museum London, Library of Congress Washington, Bancroft Library (University of California, Berkeley), Huntington Library San Marino (Kalifornija) itd. Uglavnom prema Burrielovim kopijama objavljujani su zemljovidi u prijevodima djela *Noticia de la California* i u kasnijim izdanjima istog djela. Godine 1788. meksički misionar Ramon Tarros izradio je kopiju Konščakova zemljovida za Clavijerovo djelo *Storia della California* (Venezia 1789), pod naslovom *Carta della California: suo golfo e contracosta della Nuova Spagna*. A kalifornijski misionar Johann Jakob Baegert za svoje djelo uspomena iz Kalifornije *Nachrichten von Amerikanischen Halbinsel Californien* (Mannheim, 1772) objavio je zemljovid pod naslovom *California per P. Ferdinandum Consak S. I. et alios*.

Konščakov se zemljovid, i to Burrielova kopija čitavog poluotoka (D), pojavljuje potom u mnogim starijim glasovitim zemljopisnim, povijesnim i drugim djelima. Tako primjerice u glasovitoj francuskoj ekciklopediji Diderot-D'Alemberta, *Encyclopedie, Supplement 5, Carte* (Paris, 1751–1780), u kojoj se Konščakovo ime navodi u obliku »P. Consaque«. Zatim slijede Alzate, *Nuevo mapa...* (Paris, 1768), Alexander Humbolt, *Carte generale... de la Nouvelle Espagne* (Paris 1804) i istog autora djelo *Carte du Mexique* (Paris, 1827); Robertson, *History of America* (mnoštvo izdanja na engleskom, njemačkom, talijanskom i drugim jezicima); Arrowsmith, *Map of America* (London, 1805) itd.

Konščakovi se zemljovidi nalaze također u izdanjima povijesnih djela o Kaliforniji ili kalifornijskim misionarima, kao što su, među ostalima: Zephyrin Engelhardt, *The Missions and Missionaries of California*, Vol. I. *Lower*

dok je po dvije ili više karata priložio u izdanjima Alegreove povijesti meksičkih isusovaca, u Kinovoj korespondenciji s groficom Aveiro, Piccolovih izvješća, Linckova dnevnika i drugima.

3. *Literatura, osobito američka, o Konščaku*

Konščakovo djelo prisutno je u svjedočanstvima mnogih njegovih suvremenika, starijih i novijih američkih povjesničara i izdavača izvora. Više puta spominjani Burriel u drugom svesku djela *Noticia de la California* na preko stranicu i pol opisao je Konščakovu prvu ekspediciju i istaknuo značenje i važnost tog istraživačkog puta (Venegas-Burriel, 1943, II, 341–342). Glasoviti povjesničar meksičkih isusovaca iz 18. stoljeća Francisco Javier Alegre u svom djelu objavljenom u Rimu 1788. pod naslovom *Historia de la Provincia de la Compañía de Jesús de Nueva España* opisuje također Konščakovu prvu ekspediciju, naglašavajući da je on na tome putu potvrdio ono što je već Kino bio ustanovio, naime da je Kalifornija poluotok (Alegre, 1960, IV, 410, 412).

Svjedočanstva o njemu donose i suvremeni kalifornijski i susjedni misionari. U prije spomenutom objavljenom djelu *Nachrichten* misionar Jakob Baegert, poznat inače po ne baš velikoj naklonosti prema Indijancima i drugim suvremenicima, vrlo šturo govori o misionarevu putu do Rio Colorada, navodeći da je njime raspršio sumnje nekih znanstvenika u Meksiku i Španjolskoj o položaju Kalifornije, te u svom stilu na kraju napominje da Konščak zbog močvarnog tla nije uspio do kraja istražiti ušće rijeke (Baegert, 1772, 14–15). Miguel del Barco, koji djeluje na poluotoku od 1744, u svom rukopisnom djelu naširoko pripovijeda o Konščakoj prvoj ekspediciji, donoseći mnoge nadopune i razjašnjenja o značenju tog Konščakova pothvata, a napisao je i dodatak (*Addiciones*) njegovu zaokruženom opisu Donje Kalifornije (*Descripcion*). Na kraju napominje da je »pater Fernando Consag sigurno mnogo dostojniji nego što je to dano do znanja javnosti«. Barco je osim toga zabilježio da je Konščak na svom drugom putovanju prvi pronašao i opisao drvo cirio ili milapa. (Barco, 1973, 153, 364–372). Misionar u Pimeria Alta Jakob Sedelmayr, koji je poduzimao istraživanja na rijekama Colorado i Gila te se sam uvjerio da je Kalifornija poluotok, u jednom pismu godine 1747, koje je objavio Dunne, osvrće se na Konščakovo putovanje prijašnje godine, pa kaže »da je pater Fernando izvijestio da je Kalifornija poluotok. Iako je pater Kino tvrdio to isto, a što je otac Augustino de Campos neosnovano osporavao, danas je to pitanje riješeno« (Dunne, 1945, 51). Češki misionar Wenceslav Linck, koji je 1766. nastavio Konščakova istraživanja na sjeveru Kalifornije, služio se na svojim putovanjima njegovim Dnevnikom i zemljovidom, a vjerojatno i instrumentima. Linck u svojim dnevnicima i iz-

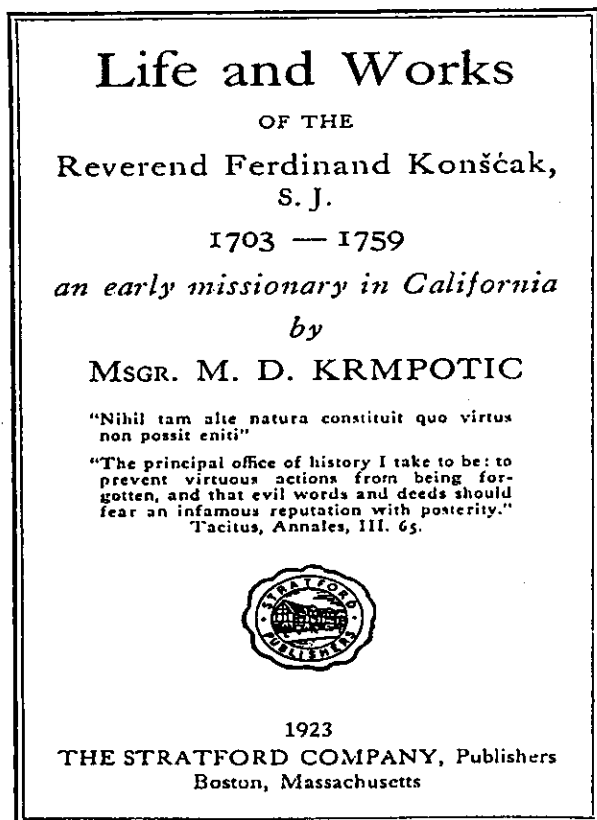
vješćima više puta spominje Konščakove dnevnike i zemljovide, s poštovanjem govori o njegovim istraživanjima koja su mu uvelike pomagala na njegovim putevima prema sjeveru i vrlo ga je cijenio (Burrus, 1966, 43–90).

Najopširnije je od suvremenika, nakon Zevallosa, opisao Konščakova istraživanja Francisco Xavier Clavijero u svojoj povijesti Kalifornije, objavljenoj već 1767. u Parizu i 1789. na talijanskom (*Storia della California*). S dosta detalja prepričava sve tri njegove ekspedicije, s time da je njegov opis trećeg putovanja najstariji. Opširno opisuje osnivanje misije Santa Gertrudis godine 1752, a na kraju daje kratki pregled misionareva života (Clavijero, 1789, II, 120–122, 132–139, 141–142).

Glasoviti američki povjesničari 19. stoljeća u svojim su monumentalnim djelima dostojno prikazali i vrednovali Konščakovo djelo. Tu je prije svega Hubert Howe Bancroft sa svojim ephalnim djelom *History of the North Mexican States and Texas* (San Francisco, 1886, 15 sv.). On u detalje opisuje sve tri njegove ekspedicije i osobito naglašava povijesnu važnost Konščakova prvog putovanja, nazivajući ga najznačajnijim događajem toga vremena (Bancroft, 1886, I, 452, 462–470). Autor izvrsnog djela *History of California* (San Francisco, 1885) Theodore H. Hittell ukratko, ali solidno predstavlja misionarev put do ušća Colorada, spominjući među ostalim da je »naišao na više mjesta na neprijateljske Indijance koje je znao udobrovoljiti i postići da su pristajali s njim razgovarati« (Hittell, 1885, I, 248–249). Ovdje treba pridodati dvojicu povjesničara kalifornijskih misija. Franjevac Zephyrin Engelhardt u djelu u pet svezaka *The Missions of California* (San Francisco, 1908) objektivno vrednuje Konščakov plodni život, opisuje misionareve tri ekspedicije, prilaže njegovu kratku biografiju, ističući njegove kreposti i misionarsko djelovanje (Engelhardt, 1908, I, 237–239, 265–266, 277–282). Dosta opširno opisuje misionareva putovanja, osnivanje novih misija i njegov apostolski rad J. Bryan Clinch u djelu *California and its Missions* (Clinch, 1904, I, 158–165).

Budući da je Konščakova bibliografija nepregledna, spominjem samo najvažnija djela u kojima se on spominje. Tako ga na primjer spominje Bernardine Irving Richman u svom prestižnom djelu *California Under Spain and Mexico 1535–1847* (Boston–New York, 1911), premda inače malo govori o misijskom razdoblju (Richman, 1911, 59). Charles Chapman u pionirskom djelu *The Founding of Spanish California* (New York, 1916) spominje ga ukratko triput, a u djelu *The History of California: The Spanish Period* (New York, 1921) dvaput kada sažeto prikazuje misijsko razdoblje (Chapman, 1921, 191). Kalifornijskim misijama, osobito Kinu, posvetio je dva poglavlja John Walton Caughey u djelu *California* (2. izd. New York, 1955), a spominje dosta šturo i Konščaka (Caughey, 1955, 84–86, 92–95, 97).

Važnu je ulogu u upoznavanju američke javnosti s Konščakovim radom imalo izdanje njegovih spisa u engleskom prijevodu, koje je 1923. objavio u Bostonu Mirko Davorin Krmpotić pod naslovom *Life and Works of the Reverend Ferdinand Konščak S.J. 1730-1759 an early missionary in California*, na koje se gotovo svi poslijeratni američki povjesničari pozivaju. Naime, od sredine 20. stoljeća još su obilniji prikazi Konščakova djela u američkoj literaturi. Gerard Decorme u prije spomenutoj povijesti isusovaca u Meksiku *La obra de los Jesuitas Mexicanos durante la epoca colonial 1572-1767* prikazuje Konščakove ekspedicije i osnivanje novih misija, nazvavši ga »najprominentnijom figurom« u zadnjem razdoblju kalifornijskih misija (Decorme, 1941, II, 532-534). Argentinac Vincente D. Sierra u djelu *Los Jesuitas Germanos en la conquista espiritual de Hispano-America* obrađuje i hrvatske misionare

Naslovnica djela američkog Hrvata M. D. Krmpotića u kojemu je objavio sve Konščakove spise u engleskom prijevodu.

u Americi, pa dosta opširno opisuje i Konščakova istraživanja i misionarski rad, a u biografskom dodatku prilaže i kratki njegov životopis i popis djela (Sierra, 1944, 146–148, 366).

Uvaženi američki povjesničar Peter Masten Dunne, koji je o starim isusovačkim misijama u sjevernom Meksiku objavio nekoliko knjiga, u djelu *Black Robes in Lower California* (Los Angeles 1952) dotada je najopširnije i najpotpunije prikazao Konščakov istraživački rad, posvetivši mu čitavo poglavlje u kojemu potpuno revalorizira njegovu ulogu u povijesti kraja gdje je djelovao: »Zajedno s Franciscom Eusebijem Kinom iz Pimeria Alta i Juanom Ugarteom, njegovim prethodnikom u Kaliforniji, Fernanda Consaga treba ubrojiti među najranije i najveće istraživače Kalifornije« (Dunne, 1952, 318–334, 375). Isti je autor također u raspravi pod naslovom *Lower California an Island* predstavio Konščakov doprinos u razrješnju sumnje o poluotocnosti Kalifornije, opisujući kako je španjolski dvor službeno prihvatio njegovu tezu (Dunne, 1953, 57–66).

Objektivno i iscrpno također procjenjuje misionarevo djelo i zasluge meksički povjesničar Pablo L. Martinez u djelu *Historia de Baja California* (Martinez, 1956, 233–238). U opširnoj uvodnoj studiji priređivač Zevallosove biografije Konščaka Manuel P. Servín osvjetljava okolnosti Konščakova djelovanja, opisuje njegova istraživanja i prikazuje odjek njegovog djela u američkoj povijesnoj literaturi. On ga također predstavlja kao velikog pionira poluotoka: »Consag se razlikuje (od drugih kalifornijskih misionara) po tome što je bio jedini hrvatski isusovac koji djeluje u tim misijama, a još više se ističe po tome što je bio najveći isusovački istraživač na poluotoku« (Servín, 1968, 9–35), dok jedan suvremeni američki astronom u članku *Father Consag's Eclipse Report* modernim proračunom ustanovljuje točnost Konščakovih astronomskih promatranja za druge ekspedicije 1751. (Ives, 1963, 10–13). Konščak je našao mjesto i u velikoj povijesti katoličkih misija *Histoire universelle des Missions Catholiques* (Paris, 1956), u kojoj ga autor C. Delacroix prikazuje kao nasljednika velikog Kina koji je prvi sustavno istražio Kaliforniju i izradio prve znanstvene zemljovide poluotoka (Delacroix, 1956, II, 316–317).

U tom je poslijeratnom razdoblju najviše o Konščaku pisao Ernest J. Burrus, inače poznat kao priređivač mnogih izvora o isusovačkim misijama u Kaliforniji i drugim dijelovima sjevernog Meksika, posebno o Franciscu E. Kinu, te kao istraživač starije meksičke kartografije. Burrus je istražio i opisao nastanak i različite preradbe Konščakovih zemljovida, pronašavši nekoliko dotad nepoznatih kopija, a čak sedam kopija njegovih zemljovida objavio je u djelu *La Obra Cartografica*, te na desetke u drugim svojim izdanjima, kako smo ranije spomenuli. O Konščaku kao kartografu i njegovoj ovisnosti

o Kinovim zemljovidima pisao je i u drugim radovima (Burrus, 1964, 109–115; 1972, 16), a objavio je i vrlo važna izvješća Konščakovih poglavara u misijama, Juana A. Balthasara i Sebastiana Sistiage o njegovom misionarskom radu (Burrus, 1984, 114–124, 140–145, 205–225). Na više mjesta donosi kratku Konščakovu biografiju, naglašavajući uvijek da je misionar poduzeo vrlo važne ekspedicije i zadužio meksičku kartografiju. U predgovoru izdanja izvješća kalifornijskih misionara Burrus piše: »Ferdinand Konschak, poznatiji u meksičkoj povijesti kao Fernando Consag, bio je najjeminentniji istraživač, geograf i kartograf Donje Kalifornije. Ono što je Kino učinio za sjeverozapadnu Novu Španjolsku, posebice Pimeriju Altu, to je Consag obavio za područje poluotoka. /.../ Njegove ekspedicije 1746, 1751. i 1753. godine pribavile su mu važno mjesto među najvećim istraživačima 18. stoljeća u Novom svijetu« (Burrus, 1984, 36).

Na kraju treba spomenuti da je u tom razdoblju s nekoliko članaka na engleskom, španjolskom i hrvatskom jeziku upozoravao na Konščakovo djelo američki Hrvat i profesor Jure Prpić (Prpić, 1958, 108; 1962, 58–68; 1971. i 1983). A u Hrvatskoj o njemu je osnovne vijesti donio Miroslav Vanino sa svoja dva rada tridesetih godina (Vanino, 1933, 103–118; 1934, 68–74) kada je iznio biografske podatke o njemu, donio njegova pisma iz studentskih dana i opisao prvu ekspediciju. Uz druge radove treba naglasiti da je Konščak iza 1990. našao mjesto u trima velikim izložbama i njihovim katalozima: u Beču 1992. o Austriji i istraživanju Amerika *Die neue Welt. Österreich und die Erforschung Amerikas* (1992, 52, 172) te o *Isusovačkoj baštini u Hrvata* (1992, 088–091, 171, 270–271) i o *Znanosti u Hrvata* (1996, I, 221–223).

Ivan Krstitelj Marchesetti (1704–1767), iz Rijeke, jedini je Hrvat koji djeluje u glasovitim Paragvajskim redukcijama. Nakon završenih studija odlazi u misije u Južnu Ameriku. Od 1734. boravi u isusovačkom kolegiju u Córdoba i njegovim imanjima, gdje završava formaciju i uči jezike, a od 1738. pa do smrti djeluje u raznim gradovima redukcija. Tako je najprije pomoćnik upravitelja i poglavara u gradovima San Borja, Corpus Christi i S. Juan Bautista, a od 1745. upravitelj je redukcije Apostoles i potom grada Santa Maria de Fe, a zadnje je godine proveo bolestan u središnjoj redukciji Candelaria, u kojoj je umro i pokopan. Najviše je poznata Marchesettijeva djelatnost u Santa Maria de Fe gdje je uveo plantažni uzgoj košenila i sustav obrane grada od napadaja divljih plemena; a istakao se kao izvrstan gospodarski upravitelj indijanske zajednice, human i odlučan upravitelj.⁵

⁵ O Marchesettiju vidi moje radove M. Korade, *Hrvatski isusovci i redukcije u Južnoj Americi*, Vrela i prinosi, 17 (1987/88) 53–65; Isti, *Hrvati i redukcije u Južnoj Americi*, Pogovor u: Ph. Caraman, *Misija Paragvaj. Izgubljeni raj 1607–1768*, Zagreb, 1990, 290–300.

Svjedočanstvo o Marchesettijevu inovatorskom djelovanju u redukciji Santa Maria de Fe donosi njegov suvremenik, misionar Martin Dobrizhoffer u svojoj glasovitoj knjizi o indijanskom narodu Abiponima, objavljenoj na njemačkom u Beču nakon povratka misionara iz Amerike *Geschichte der Abiponer, einer berittenen und kriegerischen Nation in Paraguay* (Dobrizhoffer, 1789, I, III). Djelo je u novije doba prevedeno na španjolski *Historia de los Abipones* (Santa Fe, 1967, I–III). Uzgoj košenila u Santa Maria spominje ukratko i drugi veliki kroničar misionarske djelatnosti u starom Paragvaju, Florian Paucke (Paucke, 1944, III, 204). O Marchesettijevu radu u redukcijama pišu i klasični povjesničari misionara iz njemačkih zemalja (Huonder, 1899, 146; Sierra, 1944, 397 i passim). Dosta podataka iz pojedinih kataloga i korespondencije misionara poznaju argentinski i brazilski povjesničari, kao Carlos Leonhardt u *Papeles de los antiguos Jesuitas de Buenos Aires y Chile* (Leonhardt, 1926, 31), Aurelio Porto u *Historia dos Missões Orientais do Uruguay* (Porto, 1954, II, 183), Francisco J. Brabo u *Inventarios de los pueblos de misiones* (Brabo, 1872, 639) i Carlos Bruno u svojoj velikoj povijesti Crkve u Argentini *Historia de la Iglesia en Argentina*, (Bruno, VI, 1970, 42). Najviše podataka o djelatnosti našeg misionara u pojedinim gradovima donosi uvaženi argentinski povjesničar misijskog razdoblja Guillermo Furlong u djelu *Misiones y sus pueblos de Guaranies*, u kojemu uz ostalo opširno prikazuje gospodarsko i društveno stanje gradova iz vremena kada je u njima djelovao Marchesetti (Furlong, 1962, passim). Važni su također izvori iz kataloga i drugih dokumenata koje donosi najveći povjesničar paragvajskih misija Pablo Pastells u monumentalnom djelu *Historia de la Compañía de Jesús en la Provincia del Paraguay*, u devet svezaka (Madrid, 1912–1949), a o Marchesettiju najviše govori u sedmom svesku. Glavne izvore iz kataloga i biografske podatke o misionarima u Paragvaju, osobito o Talijanima, pa tako i o našem misionaru, ima u svojim djelima Hugo Storni *Catalogo de los Jesuitas de la Provincia del Paraguay (Cuenca del Plata) 1585–1768*, (Storni, 1981, 171) i *Jesuitas italianos en el Rio de la Plata (Antigua Provincia del Paraguay 1585–1768)* (Storni, 1979, 32).

Ignacije Szentmartony (1718–1793) iz Kotoribe predavao je matematiku u Grazu godine 1750. kada je pozvan u Portugal da sudjeluje u ekspediciji portugalskog kralja u izmjeri granica između portugalskih i španjolskih kolonija na sjeveru Brazila. U Lisabonu je dobio naslov kraljevskog matematičara i astronoma i u svibnju 1753. odlazi u luku Pará (Belem do Pará) na ušću rijeke Amazone. Sudjeluje od jeseni 1754. u ekspediciji, koju vodi guverner pokrajine Maranhão Francisco de Mendonça Furtado, inače brat tadašnjeg portugalskog prvog ministra Pombala, tokovima rijeka Amazone i Rio Negro tako da bi se na rijeci Orinoco susreli sa sličnom španjolskom ek-

spedicijom radi utvrđivanja granica kolonija. Szentmartoni kao glavni matematičar i astronom ekspedicije obavlja čitavo vrijeme mjerenja i izračune za izradu zemljovida koje su radili inženjeri. Sukobljava se s guvernerom Furta-dom, a i ekspedicija je doživjela neuspjeh, pa se Szentmartoni u ljeti 1756. vraća prema ušću Amazone i boravi u misiji Ibyrajuba sve do jeseni 1760. kada je uhapšen s ostalim misionarima i protjeran u Portugal. U portugalskim tamnicama São Julião i Azeitão proveo je 17 godina i tek je nakon Pombalove smrti i upornim zalaganjem carice Marije Terezije oslobođen 1777. i vratio se u domovinu. Većina njegovog znanstvenog rada uslijed progona misionara i ukinuća isusovaca tih godina vjerojatno je zauvijek izgubljena, a dosada su pronađena dva zemljovida (Isusovačke pokrajine Maranhão te tokovi rijeka Amazone i Rio Negra) izrađenih po njegovim mjerenjima.⁶

Mnoge vijesti o Szentmarthyjevu životu, djelovanju u Brazilu i osobito razne detalje iz njegova tamnovanja u Portugalu iznosi u svom dnevniku njegov suvremenik, misionar i suputnik u tamnici Anselm Eckart. Taj je dnevnik pod naslovom *Historia persecutionis Societatis Iesu in Lusitania* objavio njemački protestantski povjesničar i publicist Christoph Gottlieb von Murr u svom literarnom časopisu *Journal zur Kunstgeschichte und zur allgemeine Literatur* (Vol. 7–9, Nürnberg 1780), a kasnije ga je u francuskom prijevodu uključio A. Carayon u svoju poznatu seriju isusovačkih izvješća *Documents inédits concernant la Compagnie de Jesus* (Vol. IX, Poitiers 1865). Objavljen je u portugalskom prijevodu pod naslovom *Galeria de Tyrannos* (Porto, 1917). A bilježaka i podataka iz izvora o Szentmarthyju ima Murr i u drugim svojim djelima, kao *Reisen einiger Missionarien der Gesellschaft Jesu in Amerika*, (Murr, 1785, 460) i *Geschichte der Jesuiten in Portugal unter der Staatsverwaltung des Marquis von Pombal* (Murr, 1788, II, 183, 190). Sličan suvremeni prikaz istih događaja ima i José Caeiro u djelu objavljenom tek u novije doba *De exilio provinciarum transmarinarum Assistentiae Lusitanae S. I.*, (Bahiae, 1936, 576–578, 620).

Tragična sudbina našeg Ignacija, s obzirom na njegov glas znanstvenika i duljinu tamnovanja, često se u starijoj i novijoj literaturi o progonima isusovaca za vrijeme vladavine ministra Pombala spominjala kao tipičan primjer. Takva je publicistika dosta obilna pa ja nisam siguran da sam pronašao baš sve i zato donosim dosad pronađena izdanja. Tu je anonimni prikaz Pombalove vladavine, zapravo njegovih progona isusovaca *Anecdotes du Ministère de Sebastian Joseph Carvalho ...* (Varsovie 1783, II, 129–130) i u tali-

⁶ O Szentmarthyju usporedi moj rad M. Korade, *Život i rad Ignacija Szentmarthyja S I (1718.–1793.)*, Vrela i prinosi 14 (1983) 66–101.

janskom izdanju *Aneddoti del ministero di Sebastiano Giuseppe Carvalho...* (1787, II, 129); zatim osobito *Compendio istorico dell'espulsione dei Gesuiti dai Regni di Portogallo e da tutti suoi dominii* kojeg su autori F. R. de Oliveyra i F. F. de Mendosa (Nizza, 1791, 252–261, 339–343, 370). U kontekstu istih događaja spominje našeg matematičara i Lúcio de Azevedo u djelu *Os Jesuitas no Grão Pará*, (Lisboa, 1901, 2. ed. Coimbra, 1930, 330). Prema istim izvorima kratak prikaz Ignacijeva života i rada imaju Ésteban de Guilhermy u svojim *Menolozima* (I, Paris, 1898, 351–352), C. von Wurzbach u svom *Lexikonu* (Wurzbach, Bd. 42, 100–101), Anton Huonder u spomenutom djelu o njemačkim misionarima (Huonder, 1899, 161), K. J. Klinkhammer u djelu *Licht in der Nacht*, (Frankfurt am M., 1959, 60–61), na mađarskom T. Ács u članku *Szentmartony Ignac, a braziliai magyar csillagasz*, (Ács, 1939, 5–6) i drugi.

Szentmartonyja, koji je kod nas bio posve nepoznat sve do najnovijeg doba, obilno prikazuju neke velike enciklopedije hispano-portugalskog područja, npr. *Grande Enciclopédia portuguesa e brasileira* (sv. XXX, Lisboa–Rio de Janeiro, 1945, 459–460); *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana* (sv. VIII, Madrid–Barcelona, 1927, 1273–1274); *Diccionario enciclopédico Salvat*, (sv. XI, 2. ed. 1950, 939). K tome ide i *Biographie universale* (vol. 44, 547) pa mađarska bibliografija *Magyar irok*, (Szinyei, XIII, Budapest, 1909, 763–764).

O Ignacijevim sačuvanim zemljovidima (za koje je on zapravo izradio mjerenja) govore Barão Duarte da Ponte Ribeiro u svom katalogu zbirke karata u Riu *Catálogo dos mappas que possue a Secretaria de Estado dos Negocios Estrangeiros* (Ponte Ribeiro, 1876, nr. 62) i P. Muniz u svom djelu o pokrajini Pará. (Muniz, 1925, 30–31). A najbolje ih je opisala u novije vrijeme Isa Adonias u djelu o amazonskoj kartografiji *A cartografia de região amazônica. Catálogo descritivo 1500–1961* (Adonias, 1963, I, 506–507).

Najviše podataka o Szentmartonyju i njegovu djelovanju ima Serafim Leite u monumentalnom djelu o povijesti brazilskih isusovaca u devet svezaka *História da Companhia de Jesus no Brasil* (III, Rio de Janeiro–Lisboa, 1943, 380; IV, 1944, 390–391; VII, 1947, 168–169; IX, 1949, 148–149), a za Ignacijev boravak na Amazoni nezaobilazna je u novije doba objavljena korespondencija guvernera Furtada i njegovog brata ministra Pombala *A Amazônia na era Pombalina. Correspondência inedita do governador e capitão-general do estado do Grão Pará e Maranhão Francisco Xavier de Mendonça Furtado 1751–1759*, (ur. M. C. de Mendonça, I–III, Rio de Janeiro, 1963). Napore carice Marije Terezije i bečkog diplomacije da oslobodi Szentmartonyja i njegove prijatelje iz portugalskih tamnica objavio je poznati povjesničar Bernard Duhr u djelu *Pombal. Sein Charakter und seine Politik nach*

den Berichten der kaiserlichen Gesandten in geheimen Staatsarchiv zu Wien (Freiburg im B., 1891), a isti autor u povijesti njemačkih isusovaca donosi dosta podataka o njegovu radu (Duhr, IV/2, 1928, 549–550).

Nikola Plantić (1720–1777) iz Zagreba djeluje kao misionar u nekadšnjoj Paragvajskoj provinciji od 1749. do izгона 1768, i to kao kao profesor filozofije i teologije u Córdoba, prefekt škole, vicerektor i rektor kolegija u Buenos Airesu te superior u Montevideu. Protjeran početkom 1768. nakon ukidanja isusovačkog reda u Španjolskoj i njenim kolonijama, Plantić se vraća u Zagreb i u tamošnjem učilištu obavlja dužnosti prefekta škole i profesora Sv. pisma. Od ožujka 1771. rektor je kolegija u Varaždinu, a nakon ukinuća Reda (1773) ostaje u istom gradu kao propovjednik, upravitelj bivše isusovačke crkve i ispovjednik uršulinki. Od njegovih spisa sačuvali su se rukopis njegovih predavanja filozofije u Córdoba *Tractatus in logica Aristotelis interiora* (1752), djelomični prijevod njemačke obrade latinske gramatike Emanuela Alvareza (*Kratko vpeljavanje u diačkom govorenju*) i objavljena razmatranja na kajkavskom *Pobožna i kratka za vsaki dan meseca premišljajna...* (Varaždin, 1775).

Negdje na prijelazu 18. i 19. stoljeća nastala je u Austrijskoj Monarhiji priča o Plantiću kao navodnom paragvajskom kralju, koja se u u povijesnim, književnim djelima i publicistici ponavljala sve do naših dana. Postojale su uglavnom tri verzije priče: da su ga Indijanci u Paragvajskim redukcijama izabrali za kralja, a on je dao kovati novac sa svojim likom i imenom; da je bio protjeran iz Amerike i zatvoren u portugalskim tamnicama, iz kojih ga je izbavila Marija Terezija, a kada joj je u Beču došao zahvaliti, ona ga je pozdravila pozdravom »Zdravo kralju i kolega«. Novija je verzija da je kao kralj u Paragvaju osnovao neku vrst komunističko-teokratske države pa je kao veliki socijalni reformator bio začetnik socijalizma. Već je M. Vanino 1917. utvrdio da se radi o bajci bez ikakvih povijesnih temelja, a u novije su vrijeme opovrgli priču Milan Blažeković, Vladimir A. Divković, Felix Becker i pisac ovih redaka.⁷

Važno je o Plantićevim izvorima spomenuti da najstarije svjedočanstvo o njemu donosi misionar Florian Paucke, čije su uspomene od 19. stoljeća doživjele tri izdanja, a najnovije je izašlo 1966. u Beču pod naslovom *Florian*

⁷ Usp. M. Vanino, *Nikola Plantić, tobožnji Paragvajski kralj*, Zagreb, 1917; M. Blažeković, *Nikola Plantić D.I. (1720–1777.). Prvi hrvatski misionar u Argentini – tobožnji paragvajski kralj*, Hrvatska revija, 28 (Buenos Aires 1978) 377–406; V. A. Divković, *Neobična sudbina Nikole Plantića hrvatskog misionara i navodnog kralja u Paragvaju*, Marulić, VII (1974) 6, 24–41; F. Becker, *Die politische Machtstellung der Jesuiten in Südamerika in 18. Jahrhundert. Zur Kontroverse um den »Jesuiten-König« Nikolaus I von Paraguay*, Köln–Wien, 1980; M. Korade, *Hrvatski isusovci i redukcije u Južnoj Americi*, Vrela i prinosi, 17 (1987/88) 65–72.

Paucke: Zwettler Codex 420. Jesuitenmission in Paraguay 1748–1769. A jedan od starijih podataka o navodnom Plantićevu kraljevanju nalazi se u memoarima grofa Adama Oršića koje je objavio I. Kukuljević u svom *Arhivu za povjestnicu jugoslavensku* (knj. 10, 1869). Svu inače stariju bibliografiju sustavno prikazuje u spomenutom članku V. A. Divković, a M. Blažeković, koji je prvi u nas upozorio na Plantićev rukopis iz logike, donosi argentinsku literaturu u kojoj je rečeni rukopis bio već nekoliko godina poznat. Pronašao ga je povjesničar Guillermo Furlong u Buenos Airesu, a uz njega opisao ga je Narciso Binayan Carmona u članku *Los primeros Croatas en la Argentina*, (Carmona, 1971, 124).

Na kraju spominjem samo još dvojicu čije djelovanje nije prelazilo europske okvire, ali su jednako zapaženi najprije u stranoj literaturi. Prvi od njih je **Luka Bakranin (1692–1727)** koji je kao profesor filozofije u Zagrebu došao na glas 1726. modernim pogledima u javnim disputama studenata filozofije, zbog čega je izbio skandal i poglavari ga šalju u misije. Nije daleko stigao jer je u Španjolskoj obolio i preminuo iduće godine. Njegov suputnik Ladislav Orosz u jednom pismu govori da je Bakranin zadivio svojim znanjem španjolske profesore, a pismo je objavljeno iste godine u *Der neue Welt-Bott* (Stöcklein, 1727, II, 93).⁸ Drugi je **Josip Gall (1675–1734)** iz Senja koji djeluje najprije kao profesor filozofije i teologije u Passauu, Grazu i Beču, a zatim je ispovjednik saskog izbornog kneza Friedricha Augusta II. u Dresdenu. Umro je u Krakovu od epidemije kada je pratio kneza na krunidbu za poljskog kralja. Gall je objavio dva zanimljiva djela: *Compendium geographicum Sacri Romano-Germanici Imperii* (Graz 1708) i *Dictamina ethico-politica ex Enchiridio Epicteti...* (Graz 1709), a zbog činjenice da je umro u Krakovu njegov je život prikazao Poljak B. Natonski u prestižnoj enciklopediji *Dictionnaire d'Histoire et de geographie ecclesiastiques* (sv. XIX, 1981, 803–804).⁹

⁸ O Bakraninu vidi M. Korade, *Hrvatski isusovci i redukcije u Južnoj Americi*, Vrela i prinosi 17 (1987/88) 72–73.

⁹ O Gallu vidi M. Korade, *Filozofska i prirodnoznanstvena djela profesora filozofije u 18. stoljeću*, Vrela i prinosi 18 (1990/91) 48–51.

PRILOG

IZVORI I LITERATURA O ISTRAŽIVAČIMA I FILOZOFIMA

Ivan Vreman

Lettera Annuale del Giappone. Scritta da Padri della Compagnia di Gesù al M. R. P. Generale dell'istessa Compagnia gli anni 1615 e 1616, u: Lettere Annue del Giappone, China, Goa et Ethiopia. Scritte al M. R. P. Generale della Compagnia di Gesù. Da Padri dell'istessa Compagnia ne gl'anni 1615, 1616, 1617, 1618, 1619. Volgarizzate dal P. Lorenzo delle Pozze della medesima Compagnia, 2. ed. Napoli Per Lazzaro Scorriggio 1621 (1. ed. Milano, 1621).

R. Streit, *Bibliotheca Missionum*, V, Aachen, 1929, 411–417.

Relatione delle cose piu notabili. Scritte ne gli anni 1619, 1620 et 1621 dalla Cina. Al molto Rev. in Christo P. Mutio Viteleschi Preposito Generale della Compagnia di Gesù. In Roma, Per l'Erede di Bartolomeo Zannetti, 1624.

C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jesus*, V, 258, 360–361, VIII, 242–243.

Athanasius Kircher, *Magnes sive De arte magnetica opus tripartitum*, Romae, 1641; Coloniae Agripinae 1643; Romae, 1654 (str. 315–316).

Ph. Alegambe, *Bibliotheca scriptorum Societatis Iesu*, Antverpiae, 1643, 512.

D. Bartoli, *Dell'istoria della Compagnia di Gesù. La Cina. Terza parte dell'Asia*, Roma, 1663; 2. izd. Opere, XVII. Della Cina, Torino, 1825, 288.

Ph. Couplet, *Catalogus Patrum Societatis Iesu...*, 1686. (s.1.) 18.

G. A. Patrignani, *Menologio di pie memorie d'alcuni religiosi della Compagnia di Gesù*, II, Venezia, 1730, 128–129.

J. Cordara, *Historiae Societatis Iesu, I*, Romae, 1750, 275–276.

A. Favaro, *Carteggio inedito di Ticone Brahe, Giovanni keplero e di altri astronomi e matematici dei secoli XVI e XVII con Giovanni Antonio Magini*, Bologna, 1866, 323–327.

R. Streit, *Bibliotheca Missionum*, V, Aachen, 1929, 738, 745, 748.

L. Pfister, *Notices biographiques et bibliographiques sur les Jesuites de l'ancienne mission de Chine, 1572–1773*, I, Chang-hai, 1932, 149–150.

E. Lamalle, *La propagande du P. Nicolas Trigault en faveur des missions de Chine (1616)*, AHSI 9 (1940) 83 (49–120).

J. Wicki, *Liste der Jesuiten – Indienfahrer 1541–1758*, u: Portugiesische Forschungen der Görresgesellschaft, VII (Münster, 1967) 366–367.

J. F. Schütte, *Introductio ad historiam Societatem Jesu in Japonia, 1549-1650*, Romae, 1968, 229, 398.

Isti, *Monumenta Historica Japoniae*, I, Romae, 1975, 691, 693, 695, 782, 1314, 1316.

J. Dehergne, *Répertoire des jésuites de Chine de 1552 a 1800*, Roma-Paris, 1973, br. 856, 277-278.

Ivan Rattkay

J. Stöcklein, *Der Neue Welt-Bott mit allerhand Nachrichten deren Missionarien Soc. Jesu*, Bd. I, Th. I, Augsburg-Graz, 1726.

Ch. le Gobien, *Histoire des Isles Marianes, nouvellement converties à la Religion Chrestienne, et de la mort glorieuse des premiers Missionaires qui y out prêché la Foy*, Paris, 1700, 328.

M. Bonbardi, *Undeni Graecenses Academici suo sanguine purpurati*, Widmanstadius, Graecii, 1727, 124-136.

G. A. Patrignani, *Menologio di pie memorie d'alcuni religiosi della Compagnia di Gesù*, N. Pezzan, Venezia, 1730, I, 215-218.

J. Bedeković, *Natale solum Magni Ecclesiae Doctoris Sancti Hieronymi in rudibus Stridonis occultatum...*, Typ. Mülleriana, Neostadii Austriae, 1752, 213.

J. N. Stoeger, *Scriptores Provinciae Austriae Societatis Jesu*, Cong. Meckitharistica, Viennae, 1855, 292-293.

A. de Backer, *Bibliothèque de écrivains de la Compagnie de Jésus*, III, Louvain-Lyon, 1876, 45.

A. Hamy, *Galerie illustrée de la Compagnie de Jésus*, Paris, 1893.

C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, VI, 1898.

L. Lukács, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551-1773)*, P. III, IHSI, Romae, 1988, 1338.

L. Lukács, *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae Societatis Jesu*, III (1641-1665), IHSI, Romae, 1990.

L. Polgár, *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus 1901-1980*, III/3, IHSI, Roma, 1990, 44.

M. Marini - S. Schembri, *Missionari italiani in Messico*, Ed. Dehoniane, Roma, 1991, 114-117.

É. de Guilhaemy, *Ménologe de la Compagnie de Jésus. Assistance de Germanie*, Paris, 1898, II, 506-508.

Synopsis historiae Societatis Jesu, Ratisbonae, 1914, 654; 2. ed., Lovanii, 1950, 730.

B. Duhr, *Geschichte der Jesuiten in der Ländern deutscher Zunge*, Bd. III, München-Regensburg, 1921, 354-360.

- L. Polgár, *Bibliographia de historia Societatis Iesu in regnis olim corona Hungarica unitis (1560–1773)*, IHSI, Romae, 1957, 161.
- G. Tömördy, *Báró Rátkay József [!] a tarakumar-inkák földjén, 1682-ben*, Magyar Történelmi Szemle, 1, 1970, 2, 40–47.
- F. M. Piccolo, *Informe del estado de la nueva cristianidad de California, 1702, y otros documentos* (ed. E. J. Burrus), Madrid, 1962.
- G. J. Prpić, *Rev. Juan M. Ratkay, S. J. First Croatian Missionary in America (1647–1683)*, u: *Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu*, Vol. III–IV, Rim, 1971.
- Kukuljević Sakcinski, *Ivan barun Ratkaj Velikotaborski*, u: *Književnici u Hrvatah...*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. X, Zagreb, 1869.
- E. Laszowski, *Porodica Ratkaja*, Prosvjeta, III, Zagreb, 1895, 146–149, 176–179, 203–207, 239–241.
- F. Iveković, *Dva pisma Hrvata P. Ivana Ratkaya Isusovca*, Katolički list, 57 (1906) 441–444, 453–457.
- J. Predragović, *Hrvatske Marijine kongregacije. Povijesne crtice*, Glasnik Srca Isusova, XXII (1913) 184–186, 213–215.
- D.Kr. [=Davorin Krmpotić], *Ratkaj barun Ivan*, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, Zagreb, 1925.
- Velimir Deželić Otac, *Isusovci u Hrvatskoj*, Zagreb, 1927.
- M. Vanino, *Majka sinu, misionaru u Indiju*, Misijski kalendar za 1932. g., Zagreb, 1931, 48.
- M. Vanino, *Duae epistolae Euphrosynae Palffy vid. Ratkai filio Nicolao*, Vrela i pri-nosi, 1 (1931). 105.
- P. Grgec, *Sveta Hrvatska*, Slav. Požega, 1938, 169.
- D. Nežić, *Laudeamus viros gloriosos*, Croatia Sacra, 11–12 (1943) 69.
- J. Antolović, *Ivan Ratkaj*, u: *S duhovnim velikanima kroz travanj*, Zagreb, 1977, 273–302.
- Enciklopedija Liksikografskog zavoda*, 6, Zagreb, 1969, 402.
- Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, ŠK, Zagreb, 1980, 532.
- Hrvatski leksikon*, II, Zagreb, 1997, 351.
- Z. Šmitek, *Klic daljnih svetov. Slovenci in neevropske kulture*, Ljubljana, 1986, 120–123, 243.
- D. Zorić, *So Slovenci vsi in povsod ali pa je v knjig nekaj napok?*, Književni listi, Delo, Ljubljana, 24. dec. 1987, 9.
- Z. Šmitek, *O vprašanju slovensko-hrvaške kulturne zgodovine*, Književni listi, Delo, Ljubljana, 30. dec. 1987, 4.

V. Belaj-D. Zorić, *Izvaneuropska zbirka zagrebačkih isusovaca*, u: *Isusovačka baština u Hrvata*, Katalog izložbe, MGC, Zagreb, 1992, 169–173.

I. Martinović, *Ljetopis filozofskih i prirodoslovnih istraživanja hrvatskih isusovaca*, u: *Isusovačka baština u Hrvata*. Katalog izložbe, MGC, Zagreb, 1992, 087–097.

Ratkavi Velikotaborski u hrvatskoj povijesti i kulturi 1502–1793. u povodu 200-te obljetnice izumrća, Katalog izložbe, Veliki Tabor, 1993.

Znanost u Hrvata: prirodoslovlje i njegova primjena, Katalog izložbe, I, MGC, Zagreb, 1996, 187–188.

A. Gulin, *Povijest obitelji Rattkay (1400–1793)*, HAZU, Zagreb, 1995, 39–41.

Z. Šmitek, *Slovenski jezuitski misionari v 17. in 18. stoletju*, u: *Jezuiti na Slovenskem*, Zbornik simpozija, Ljubljana, 1992, 223–231.

Z. Šmitek, *I missionari gesuiti sloveni nel XVII e XVIII secolo*, u: *I gesuiti e gli Asburgo. Presenza della Compagnia di Gesù nell'area meridionale dell'impero asburgico nei secoli XVII–XVIII*, a cura di Sergio Galimberti e Mariano Maly, Trieste, 1995, 143–150.

H. E. Bolton, *Rim of Christendom. A Biography of Eusebio Francisco Kino Pacific Coast Pioneer*, The Macmillan Company, New York, 1936, 40–72 (2. ed. 1960).

Th. E. Treutlan, *Jesuit Travel to New Spain 1678–1757*, Mid-America, XIX, April 1937, 111.

G. Decorme, *La Obra de los Jesuitas Mexicanos durante la época colonial 1572–1767*, México, 1941, I, 75, 410; II, 294, 306–308, 373–374.

V. D. Sierra, *Los Jesuitas Germanos en la conquista espiritual de Hispano-America, Siglos XVII y XVIII*, Buenos Aires, 1944, 361, 367.

P. M. Dunne, *Early Jesuit Missions in Tarahumara*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1948, 137–166 (španj. prijevod: *Los Antiguas Misiones de la Tarahumara*, México, 1958, 202–238).

P. M. Dunne, *Black Robes in Lower California*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1952, 303–307.

J. F. Bannon, *The Mission Frontier in Sonora, 1620–1687*, New York, 1955, 124.

E. J. Burrus, *Kino Writes to the Duches. Letters of Eusebio Francisco Kino S. I. to the Duches of Aveiro*, Rome and St. Luis, 1965, 3, 70–71, 260, 283 (španj. izd.: Madrid, 1964).

E. J. Burrus, *Correspondencia del P. Kino con los Generales de la Compañía de Jesús*, México, 1961, 28–29.

E. J. Burrus, *La Obra Cartográfica de la Provincia Mexicana de la Compañía de Jesús*, Madrid, 1967, IX–X, 27, 135.

J. Neumann, *Révoltes des indiens Tarahumars* (ed. L. González Rodríguez), Paris, 1969, XXI.

F. Zambrano, *Diccionario Bio-Bibliográfico de la Compañía de Jesús en México*, T. XII, Siglo XVII (1600–1669), México, 1975, 405–411.

L. González Rodríguez, *Tarahumara. La Sierra y el hombre*, México, 1982.

Ferdinand Konšćak

J. A. de Villa-Señor y Sanchez, *Theatro Americano, Descripcion general da los Reynos, y Provincias de la Nueva-España, y sus jurisdicciones*, II, Mexico, 1748, 276–294; reprint go dine: Mexico, 1952.

J. A. de Villa-Señor y Sanchez, *The Statistical Account of Mexico*, London, 1748. *The Statistical Account of Mexico*, London, 1748.

M. Venegas-A. M. Burriel, *Noticia de la California y de su conquista temporal y espiritual hasta el tiempo presente*, T. I–III, Madrid, 1757; 2. ed. Mexico, 1943–1944, I–III.

M. Venegas-A. M. Burriel, *A Natural and Civil History of California: Containing an accurate Description of that Country, its Soil, Mountains, Harbours, Lakes, Rivers, and Seas; its Animals, Vegetables, Minerals, and famous Fishery for Pearls. The Customs of the Inhabitants, their Religion, Governement, and Manner of Living, before their Conversion to the Christian Religion by the missionary Jesuits. Together with Accounts of the several Voyages and Attempts made for settling California, and taking actual Surveys of that Country and the adjacent Seas. Translated from the original Spanish of Miguel Venegas, a Mexican Jesuit, published at Madrid 1758*. I–II, London, 1759. Reprint: Ann Arbor, 1966.

M. Venegas-A. M. Burriel, *Natuurlyke En Burgerlyke Historie Van California...*, Haarlem, 1761–1762.

M. Venegas-A. M. Burriel, *Histoire Naturelle Et Civile De La Californie...*, Paris, 1766–1767.

M. Venegas-A. M. Burriel, *Natürliche und bürgerliche Geschichte von Californien, nebst einer neuen Charte dieses Landes und der benachbarten Meere*, Lemgo, 1769–1770.

P. A. O'Crouley, *Idea Compendiosa del Reino de Nueva España*, Ciudad de Mexico, 1975.

J. Ortega-J. A. Balthasar, *Apostolicos afanes de la Compañía de Jesús*, Barcelona, 1757, I–III.

J. Ortega-J. A. Balthasar, *Historia del Nayarit, Sonora, Sinaloa y Ambas Californias*, Mexico, 1887.

J. Ortega-J. A. Balthasar, *Meravillosa reduccion y conquista de la provincia de S. Joseph del Gran Nayar*, Mexico, 1944.

Carta del P. Fernando Consag de la Compania de Jesus, Visitador de las Misiones de California, a los Padres Superiores de esta provincia Nueva España, (Mexico, 1749).

(Stocklein, *Welt-Bott* 1761, T. V. Nr. 743, p. 1–4).

- F. Zevallos, *Carta del Padre Provincial Francisco Zevallos sobre la Apostolica vida, y virtudes del P. Fernando Konsag insigne Missionero de la California*, Mexico, 1764.
- M. del Barco, *Historia natural y cronica de la Antigua California* (ed. M. Leon-Portilla), Mexico, 1973.
- F. X. Clavijero, *Storia della California*, I–III, Venezia, 1789.
- J. J. Baegert, *Nachrichten von Amerikanischen Halbinsel Californien*, Mannheim, 1772.
- H. Aschman, *The Natural and Human History of Baja California*, Los Angeles, 1966.
- F. Consag, *Descripción compendiosa de lo descubierto y conocido de la California*, (ed. Catalina Velázquez Morales), Pasadena, 1985.
- Z. Engelhardt, *The Missions and Missionaries of California*, Vol. I. 1929.
- M. Venegas: *Juan Maria Salvatierra of the Company of Jesus, missionary in the province of New Spain* (ed. Marguerite Eyer Wilbur Venegas, 1929).
- F. J. Alegre, *Historia de la Provincia de la Compañia de Jesús de Nueva España*, Roma, 1788; Mexico, 1841; Mexico City, 1941; (ed. E. J. Burrus-F. Zubillaga), Roma, 1960, I–IV.
- H. R. Wagner, *The Spanish Southwest 1542–1794*, I–II, Albuquerque, 1937.
- H. H. Bancroft, *History of the North Mexican States and Texas*, San Francisco, 1886.
- Theodore H. Hittell, *History of California*, I–II, San Francisco, 1885.
- Z. Engelhardt, *The Missions and Missionaries of California* I–V, San Francisco, 1908.
- J. B. Clinch, *California and its Missions*, I, San Francisco 1904.
- B. I. Richman, *California under Spain and Mexico 1535–1847*, Boston–New York, 1911).
- Ch. Chapman, *The Founding of Spanish California*, New York, 1916.
- Ch. Chapman, *The History of California: The Spanish Period*, New York, 1921.
- J. W. Caughey, *California*, 2. ed. New York, 1955.
- M. D. Krmpotić, *Life and Works of the Reverend Ferdinand Konscak S. J. 1730–1759 an early missionary in California*, Boston, 1923.
- G. Decorme, *La obra de los Jesuitas Mexicanos durante la epoca colonial 1572–1767, I–II*, Mexico, 1941.
- V. D. Sierra, *Los Jesuitas Germanos en la conquista espiritual de Hispano-America*, Bueonos Aires 1944. E. J. Burrus, *Wenceslaus Linck's Diary of his 1766 Expedition to Northern Baja California*, Los Angeles, 1966.
- M. D. Krmpotić, *Life and Works of the Reverend Ferdinand Konscak S.J. 1703–1759 an early Missionary in California*, Boston, 1923.
- P. M. Dunne, *Jacobo Sedelmayer*, Tucson, 1945.
- P. L. Martinez, *Historia de Baja California*, Mexico, 1956.

- P. M. Dunne, *Lower California an Island*, Mid America, vol. 35 (1953).
- C. Delacroix, *Histoire universelle des Missions Catholiques*, Paris, 1956.
- R. L. Ives, *Father Consag's Eclipse Report*, Arizoniana, The Journal of Arizona History, IV (Tucson, 1963).
- P. M. Servín, *The Apostolic Life of Fernando Consag Explorer of Lower California*, Los Angeles, 1968.
- E. J. Burrus, *La Obra Cartografica de la Provincia Mexicana de la Compania de Jesus (1567–1967)*, I–II, Madrid, 1967.
- E. J. Burrus, *A Cartographical Mystery in Kino's Diary*, Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft, 20 (1964).
- E. J. Burrus, *Influencia de antiguos Jesuitas Mexicanos en la geografía y cartografía universal*, in: *La Compañía de Jesús en México, Cuatro Siglos de Labor Cultural (1572–1972)*, Mexico, 1972.
- E. J. Burrus, *Jesuit Relations of Baja California 1716–1762*, Los Angeles, 1984.
- J. Prpić, *Hrvatski misionar u Americi Ferdinand Konščak S. J.*, Hrvatska misao, 25 (Buenos Aires, 1958).
- G. J. Prpic, *Fernando Konschak S. J., Misionero y Explorador en Baja California*, Studia Croatica, III (Buenos Aires, 1962).
- J. Prpić, *The Croatian Immigrants in America*, New York, 1971.
- J. Prpić, *Konščak i kalifornijski Hrvati*, Zajedničar, 20. V. 1983.
- M. Vanino, *Ferdinand Konščak S. I. misijonar i geograf Kalifornije (1703–1759)*, Vrela i prinosi, 2 (1932).
- M. Vanino, *Ferdinand Konščak i njegovo istraživanje Kalifornije (Istočna obala god. 1746)*, Život, 15 (1934).
- M. Korade, *Ferdinand Konščak (1703–1759), misionar i istraživač Donje Kalifornije*, Katalog izložbe (Pinta, Zagreb, 1993).
- Die neue Welt. Österreich und die Erforschung Amerikas. Ausstellung im Prunksaal der Österreichischen Nationalbibliothek 15. Mai – 26. October 1992*, Wien, 1992. *Isusovačka baština u Hrvata*. Katalog izložbe, Zagreb, 1992.
- Znanost u Hrvata*. Katalog izložbe, I, Zagreb, 1996.
- T. Gabrić, *Ferdinand Konščak, DI (1703–1759) misionar i istraživač*, Zagreb, 1994.
- D. Zorić, *Misionar i kulture drugih. Etnološka istraživanja Ferdinanda Konščaka (1703–1759) u Donjoj Kaliforniji*, Sarajevo 2000; 2. izd. *Ferdinand Konščak misionar i istraživač*, Zagreb, 2002.
- C. Lazcano-D. Pericic, *Fernando Consag textos y testimonios*, Ensenada, Baja California, 2001.

V. Muljević, *Ekspedicija Varaždinca Ferdinanda Konščaka D. I. od Donje Kalifornije do rijeke Colorado 1746. godine*, Zagreb, 1996.

V. Muljević, *Životopis Ferdinanda Konščaka*, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU, Vol. 10, Varaždin, 1998.

Ivan Krstitelj Marchesetti

Martin Dobrizhoffer, *Geschichte der Abiponer, einer berittenen und kriegerischen Nation in Paraguay*, I, Wien, 1789; *Historia de los Abipones*, Santa Fe, 1967, I, 401, 508–511; III, 30–31.

G. Huonder, *Deutsche Missionare in Paraguay im 17. und 18. Jahrhundert*, Freiburg, 1899, 146.

C. Leonhardt, *Papeles de los antiguos Jesuitas de Buenos Aires y Chile*, Buenos Aires, 1926, 31.

V. Sierra, *Los Jesuitas Germanos en la conquista espiritual de Hispano-America*, Buenos Aires 1944, 397, passim.

F. Paucke, *Hacia allá y para acá*, Tucumán–Buenos Aires, 1944, III, 204 (košenil).

A. Porto, *Historia dos Missões Orientais do Uruguay*, Porto Alegre, 1954, II, 183. (kat 1744).

P. Pastells, *Historia de la Compañía de Jesús en la Provincia del Paraguay*, I–IX, Madrid, 1912–1949, (posebno sv. VII).

F. Brabo, *Inventarios de los pueblos de misiones*, Madrid, 1872, 639 (kat. 1750).

Guillermo Furlong, *Misiones y sus pueblos de Guaranies*, Buenos Aires, 1962, passim.

J. Cortesão, *Do Tratado de Madrid a conquista dos sete provos (1750–1802)*, Rio de Janeiro, 1969, (=Manuscritos da coleção De Angelis, vol. VII), 158, 210.

C. Bruno, *Historia de la Iglesia en Argentina*, VI, Buenos Aires, 1970, 42. (1970)

H. Storni, *Catalogo de los Jesuitas de la Provincia del Paraguay (Cuenca del Plata) 1585–1768*, Roma, 1981, 171.

H. Storni, *Jesuitas italianos en el Rio de la Plata (Antigua Provincia del Paraguay 1585–1768)*, Archivum Historicum Societatis Iesu, 48 (1979) 32.

Ignacije Szentmartony

Anselm Eckart, *Historia persecutionis Societatis Iesu in Lusitania*, in: Christoph Gottlieb von Murr, *Journal zur Kunstgeschichte un zur allgemeine Literatur*, vol. 7, 8, 9, Nürberg 1780.

A. Carayon, *Documents inedits concernant la Compagnie de Jesus*, IX, Poitiers, 1865.

P. P. Marinho, *Galeria de Tyrannos. Diario do P. Eckarrt on as suas prisões em Portugal desde 1755 a 1777*, Porto, 1917.

- Ch. G. von Murr, *Reisen einiger Missionarien der Gesellschaft Jesu in Amerika*, Nürnberg, 1785, 460.
- Ch. G. von Murr, *Geschichte der Jesuiten in Portugal unter der Staatsverwaltung des Marquis von Pombal*, II, Nürnberg, 1788, 183, 190.
- Anecdotes du Ministère de Sebastian Joseph Carvalho, Comte d'Ocyras, Marquis de Pombal, sous le Regne de Joseph I, Roi de Portugal*. A Varsovie, chez Janos Rovicki, 1783, II, 129–130.
- Aneddoti del ministero di Sebastiano Giuseppe Carvalho... II*, s.l., 1787, 129.
- /F. R. de Oliveyra-F. F. de Mendosa/, *Compendio istorico dell'espulsione dei Gesuiti dai Regni di Portogallo e da tutti suoi dominii*, Nizza, 1791, 252–261, 339–343, 370.
- Barão Duarte da Ponte Ribeiro, *Catálogo dos mappas que possue a Secretaria de Estado dos Negocios Estrangeiros*, Rio de Janeiro, 1876, nr. 62.
- É. de Guilhermy, *Menologe de la Compagnie de Jesus*. Assistance de Germanie. Premiere serie, I, Paris, 1898, 351–352.
- Lúcio de Azevedo, *Os Jesuitas no Grão Pará*, Lisboa, 1901, 2. ed. Coimbra 1930, 330.
- P. Muniz, *Estado do Pará. Municipio de Quarem. Estudos de limite e apontamentos historicos*, Belem do Pará, 1925, 30–31.
- J. Caeiro, *De exilio provinciarum transmarinarum Assistentiae Lusitanae S. I.*, ed. Bahiae, 1936, 576–578, 620.
- Biographie universale*, vol. 44, 547.
- Grande Enciclopédia portuguesa e brasileira, XXX* (Lisboa–Rio de Janeiro, 1945) 459–460.
- Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana, LVIII* (Madrid–Barcelona, 1927), 1273–1274.
- Diccionario enciclopedico Salvat, XI*, (2. ed. 1950), 939.
- C. von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich*, Bd. 42, 100–101.
- B. Duhr, *Pombal. Sein Charakter und seine Politik nach den Berichten der kaiserlichen Gesandten in geheimen Staatsarchiv zu Wien*, Freiburg im B., 1891.
- A. Huonder, *Deutsche Jesuitenmissionäre des 17. und 18. Jahrhunderts*, Freiburg am B. 1899, 161.
- J. Szinnyei, *Magyar irok*, XIII, Budapest, 1909, 763–764.
- B. Duhr, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge*, IV/2, Freiburg im B., 1928, 549–550.
- B. Bangha, *Magyar jezsuitak Pombal bortoneiben*, Budapest, 1937.
- T. Ács, *Szentmartony Ignac, a brazíliai magyar csillagasz*, Magyar Kultura, 1 (1939) 5–6.
- S. Leite, *História da Companhia de Jesus no Brasil*, III, Rio de Janeiro–Lisboa, 1943, 380; IV, 1944, 390–391; VII, 1947, 168–169; IX, 1949, 148–149.

K. J. Klinkhammer, *Licht in der Nacht*, Frankfurt am M., 1959, 60-61.

A Amazonia na era Pombalina. Correspondência inedita do governador e capitão-general do estado do Grao Pará e Maranhão Francisco Xavier de Mendonça Furtado 1751-1759, ur. M. C. de Mendonça, I-III, Rio de Janeiro, 1963.

I. Adonias, *A cartografia de região amazônica. Catálogo descritivo 1500-1961*, Rio de Janeiro, 1963, I, 506-507.

Nikola Plantić

A. Kobler (ed.), *Florian Baucke SJ, Ein Jesuit in Paraguay*, (1870).

F. Paucke, *Hacia allá y para acá*, Tucumán-Buenos Aires, 1944, I-III.

Florian Paucke: Zwettler Codex 420. Jesuitenmission in Paraguay 1748-1769, (ed. E. Becher-Donner, G. Otruba), I-II, Wien, 1966.

Memoiren des Grafen Adam Orssich de Szlavetich vom Jahre 1725 bis zum Jahre 1814, u: *Arhiv za povjetnicu jugoslavensku*, knj. X, Zagreb, 1869. prevedeno u Rod Oršića, (ur. i uvod Adam grof Oršić-Slavetički mladi), Zagreb, 1944.

V. Sierra, *Los Jesuitas Germanos en la conquista espiritual de Hispano-America*, Buenos Aires, 1944, 203, 207, 315.

P. Fernández, *El extrañamiento de los Jesuitas del Rio de la Plata y de las Misiones del Paraguay por Decreto de Carlos III*, Madrid, 1908, 74.

G. Furlong, *Historia de Colegio del Salvador*, Buenos Aires, 1955, I, 296.

P. Pastells, *Historia de la Compania de Jesus en la Provincia del Paraguay*, VII, Madrid, 1958, 700.

G. Furlong, *Nacimiento y desarrollo de la filosofia en el Rio de la Plata 1536-1810*, Buenos Aires (s.a.), 149-151.

Narciso Binayan Carmona, *Los primeros Croatas en la Argentina*, *Studia Croatica*, 42-43 (Buenos Aires, 1971) 124.

Indice de Autoridades y Profesores de la Universidad de Córdoba, Vol. I. 1670-1807, Córdoba, 1968, 39.

M. Blažeković, *Nikola Plantić, D. I. (1720-1777), prvi hrvatski misionar u Argentini - tobožnji paragvajski kralj*, *Hrvatska revija* (Buenos Aires, 1978) 377-406.

F. Becker, *Die politische Machtstellung der Jesuiten in Südamerika in 18. Jahrhundert. Zur Kontroverse um den »Jesuiten-König« Nikolaus I von Paraguay*, Köln-Wien, 1980.

RECEPCIJA ISTRAŽIVAČA I FILOZOFA U 17. I 18. STOLJEĆU KOJI DJELUJU U DRUGIM ZEMLJAMA I KONTINENTIMA

Sažetak

Skupina hrvatskih misionara koji djeluju u prekoceanskim zemljama ističu se kao istraživači, geografi, kartografi, a neki od njih i kao filozofski autori. O njihovoj djelatnosti pišu njihovi suvremenici, također misionari ili kroničari i povjesničari (M. Dobrizhoffer, F. Paucke, A. Eckart, F. Clavijero i dr.), a obrađuju njihov rad i misao mnogi kasniji američki i europski povjesničari i istraživači. Od hrvatskih filozofskih autora izdvajam na kraju nekoliko njih koji unose nove ideje u Austrijskoj Monarhiji, a njihov doprinos vrednuju stariji i moderni povjesničari iz susjednih zemalja.

RECEPTION OF EXPLORERS AND PHILOSOPHERS ACTIVE IN FOREIGN COUNTRIES AND CONTINENTS IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES

Summary

A group of Croatian missionaries active overseas comprised prominent explorers, geographers, cartographers, and some of them were philosophical authors. Their contemporaries, also missionaries, or historians and chroniclers (M. Dobrizhoffer, F. Paucke, A. Eckart, F. Clavijero, and others), wrote about their work, and their activities and thought were discussed by a number of subsequent American and European historians and researchers. I finally focus on some of the Croatian philosophical authors who brought novel ideas into the Austrian-Hungarian Empire, and their work was evaluated by the older and the more recent historians from the neighboring countries.